PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PL
171
V38

Vasfi, 'Ali
Nahv-i 'Osmani

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

1334

نحو عثمانی

مکاتب رشدیه اوچنجی سنه‌سنه مخصوص

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سی جانب عالیسندن عموم مکاتب رشدیه‌ده اوقوندیرلمق اوزره قومیسیون مخصوصك تنسیبیله شیخ وصفی افندی‌یه ترتیب ایتدیرلمشدر

نظارت جلیله‌نك مهر رسمیسی وامضای مخصوص بولنمیان نسخه‌لره ساخته نظریله باقیلیر

هر حقی محفوظدر

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتیله طبع اولنمشدر

استانبول

(قره‌بت) مطبعه‌سی — باب عالی جاده‌سنده

١٣١٤

PL
171
V38

(طابع وناشری)
عموم مکاتب ملکیه و عسکریهٔ شاهانه کتابجیسی
قره‌بت

LIBRARY
NOV 16 1971
UNIVERSITY OF TORONTO

نحو عثمانی

نحو عثمانی — کلمه‌لرك اصول ترکیبنی بیلدیرن علمه دینور.

(ترکیب)

ترکیب — برکلمه‌یه برویا دهازیاده کلمه‌علاوه اولنه‌رق حصوله کلن هیئته تعبیر اولنور.

ترکیبی تشکیل ایدن کلمه‌لر بیننده بر نسبت بولنور، او نسبت‌ده یا تام ویا ناقص اولور.

برر مثال:

کونش پارلاقدر.

کوزل چیچك

(کونش پارلاقدر) بر ترکیبدر. بو ترکیب «کونش» کلمه‌سیله «پارلاق» صفتی و «در» اداتنـدن تشکیل ایدلمشـدر. کونشـه پارلاقلق نسبت اولنیور، ایشته بو نسبت، تامدر. چونکه بونده حکم واردر.

(کوزل چیچك) ده بر ترکیبدر . بو ترکیب « کوزل » صفتیله « چیچك » کلمه‌سندن تشکل ایتمشـدر . چیچکه کوزلك نسبت اولنیور. فقط بو نسبت ناقصـدر . چونکه بونده حکم یوقدر. [۱]

---

[۱] «نسبت» کلمه‌لرك معنیً بربرینه باغلانمه‌سندن عبارتدر. «حکم»ده «بو بویله‌در» ویا «بویله دکلدر» دیمکدر.

«ترکیب تام»، مخاطبه فائدهٔ تامه ایدن ترکیبه دینور.

«ترکیب ناقص»، مخاطبه فائدهٔ تامه افاده ایتمین ترکیبه اطلاق اولنور.

اصل اولدیغی ایچون اول امرده ترکیب تاملردن بحث ایدلمك اقتضا ایدرسه‌ده ضبط مسائل خصوصنده شاکردانه دها سهولت بخش اوله‌جغندن — ترکیب تاملری تأخیر ایله — ترکیب ناقصلردن بدء اولنمسی مناسب کورلدی:

﴿ ترکیب ناقص ﴾

ترکیب ناقص — ایکی قسمدر: ترکیب اضافی، ترکیب توصیفی.

﴿ ترکیب اضافی ﴾

— اضافت —

اضافت — بر کلمه‌یی دیکر بر کلمه‌یه ربط ایدوب بینلرنده‌کی مناسبتی بیان ایلمکدن عبارتدر که بو کلمه‌لردن برینه مضاف، دیکرینه‌ده مضاف‌الیه دینور وبویله مضاف ایله مضاف الیهدن تشکل ایدن مرکباته (ترکیب اضافی) نامی ویریلیر.

لساننزده (ترکی ـ فارسی ـ عربی) اولمق اوزره اوچ‌درلو (ترکیب اضافی) جریان ایدر.

— ١ —

ترکجه ترکیب اضافی

اسلوب ترکی اوزره جریان ایدن ترکیب اضافیلرده مضاف الیه اول، مضاف صکره کلیر.

مثال:

احمدك كتابى

ابراهيم آغاچارى

محله اختيارى

باغچه ديوارى

چنار آغاجى

كوكل اوى

ويشنه اريكى

ايشته بو مثاللرده مضاف‌اليه اولان (احمد ـ ابراهيم آغاـ محله ـ باغچه ـ چنار ـ كوكل ـ ويشنه) كلمه‌لرى‌اول، مضاف اولان (كتاب ـ چاير ـ اختيار ـ ديوار ـ آغاج ـ او ـ اريك) كلمه‌لرى‌ده صكره كلمشدر.

شو مثاللردن آكلاشلديغى اوزره مضاف ايله مضاف اليه بيننده حاصل اولان مناسبت اوچ نوعدر:

برنجيسى اضافت لاميه‌دركه مضاف اليه، مضافك جنسى اولمامقله برابر تملك واختصاص معناسنى افاده ايدر.

ــ اضافت لاميه ــ

تركجه اضافت لاميه‌لرده مضاف‌اليهك آخرينه ساكن ايسه حركه‌لنه‌رك (كَ)، مضافك آخرينه‌ده كذلك ساكن ايسه حركه‌لنه‌رك (يِ) ضمير اضافيسى علاوه اولنور.

مثال :

ديوارك طاشى

آغاجك دالى

بو مثاللرده مضاف اليه واقع اولان (ديوار ـ آغاج) كلهلرينك آخرلرينه ساكن اولدقلرندن حركهلنهرك برر (ك)، مضاف واقع اولان (طاش ـ دال) كلهلرينك آخرلرينه كذلك ساكن اولدقلرندن حركهلنهرك برر (ى) علاوه قيلنمشدر .

اكر مضاف اليهك آخرنده حروف مد ، حروف املادن برى برى ويا هاء رسميه بولنورسه (ك) دن اول بر (ن) ، مضافك آخرندهده كذلك حروف مد ، حروف املادن برى ويا هاء رسميه بولنورسه ضمير اضافيدن اول بر (س) علاوه قيلنير.

مثال :

اوطهنك پردهسى

دريانك صفاسى

برنجى مثالده مضاف اليه اولان (اوطه) كلهسنك آخرنده حروف املادن (ه) بولنديغندن (ك) دن اول بر (ن) ، مضاف اولان (پرده) كلهسنك آخرندهده هاء رسميه بولنديغندن ضمير اضافيدن اول بر (س) علاوه قيلنمشدر.

ايكنجى مثالده مضاف اليه اولان (دريا) كلهسنك آخرنده حروف مددن (ا) اولديغندن (ك) دن اول بر (ن) ،

مضاف اولان (صفا) کلمه‌سنك آخرنده کذلك حروف مددن (ا) بولندیغندن ضمیر اضافیدن اول بر (س) کتیرلمشدر.

§

قاعده — اضافتی، لامیه اولان ترکیب اضافیلر ، بر شیئه علم ویا اسم جنس اوله‌رق استعمال اولندقلری زمان مضاف الیهدن (كـنك) حذف اولنور.

مثال:

چوبان چشمه‌سی

قپو حلقه‌سی

باغچه دیواری

﴿ ضمائر شخصیه‌نك مضاف الیه حاللری ﴾

ضمیر شخصیلر، مضاف اوله‌میوب مضاف‌الیه اولورلر، مفرد غائب ضمیری اولان (او) کلمه‌سی مضاف‌الیه اولدیغی زمان آخرنده‌کی (و) حرف املاسی حذف و (آ) شکلنه قونلدقدن صکره (نكك) ، جمع غائب ضمیری اولان (آنلر) کلمه‌سیده مضاف‌الیه اولدیغی زمان آخرینه (ك) علاوه اولنور.

بونلره مضاف اوله‌جق کلمه‌یه ، آخری ساکن ایسه حرکه‌لندکدن صکره (ی) ضمیر اضافیسی الحاق ایدیلیر .

مثال :

آنك کتابی

آنلرك کتابی

آخرنده حروف مد، حروف املادن بری ویا هاء رسمیه اولورسه ضمیر اضافیدن اول بر (س) علاوه قیلنیر.

مثال :

آنك حقه‌سی
آنلرك حقه‌سی

ضمیر مخاطبك مفردنده، جمعنده (كث) کتیریلیر. فقط بونلره مضاف اوله‌جق کلمه‌نك آخرینه مفردنده، (ك) ، جمعنده (کز) علاوه اولنور:

سنك سوزك
سزك سوزکز

ضمیر متکلمك مفردنده ، جمعنده (م) کتیریلیر . فقط بونلره مضاف اوله‌جق کلمه‌نك آخرینه مفردنده (م) ، جمعنده (مز) علاوه اولنور :

بنم سوزم
بزم سوزمز

(یازمق ، چیزمك) کبی مصدر اصلیلر نه مضاف ، نه‌ده مضاف‌الیه اوله‌بیلیرلر . فقط مصدر تأکیدیلر ایله مصدر تخفیفیلر مضافده، مضاف‌الیه‌ده اولورلر .

مثال:

آنك اوقومقلغى
آنك اوقومەسى
يازمقلنك فائدەسى
يازمەنك فائدەسى

صيغۀ صلەلر، مضاف اولورلر، مضاف‌اليه اولەمازلر.

مثال:

آنك يازديغى
بنم كورديكم
سنك آكلايەجغك
بنم آكلايەجغم

— تنبيه —

١ — تركجە تركيب اضافيلردە مضاف‌اليهك مضافە تقدمى واجب اولمقلە برابر نظمدە — ضرورت وزندن طولايى — مضاف تقديم، مضاف‌اليە تأخير اولنەبيلير.

مثال:

اثيم معترفە مرحمت مروتدر
قرين عفو اولە كلمش خطاسى انسانك

ايشتە بو بيتدە مضاف اولان (خطا) كلمەسى مضاف اليه اولان (انسان) كلمەسنە ـ ضرورت وزندن طولايى ـ تقديم قيلنمشدر. يعنى ضرورت وزندن طولايى (انسانك خطاسى) دينيلەميوب (خطاسى انسانك) دينلمشدر.

٢ـــ مضاف‌الیه اولان ضمیر شخصیلر اکثریا حذف اولنور: (احمد افندی چالشقاندر ــ اخلاقی‌ده کوزلدر ــ خواجه‌مز غیرتلیــدر ــ سعیکز هبــا اولماز) عباره‌لرنده‌کی (اخــلاقی ــ خواجه‌مز ــ سعیکز) مضاف اولوب مضاف الیه‌لری حــذف ایدلمشــدر . بونلر: (آنك اخلاقی ــ بزم خواجه‌مز ــ سزك سعیکز) تقدیرنده‌در،

§

تمرین آشاغیده‌کی ترکیبلرك اضــافتلری ونصل کلمــه‌لردن ونه یولده تشکل ایتدکلری وآخرلرنده بولنان ضمیر اضافیلرك نوعلری کوستریله‌جك :

(کتابك یازیسی ــ یازی حقه‌سی ــ صو بارداغی ــ منقال ماشه‌سی ــ بنم عقلم ــ آنلرك کتابلری ــ اوقومه‌نك نهــایتی ــ پنجره‌نك جامی ــ عثمانك کلمکلکی ــ آنك چالشــدیغی ــ سنك آکلادیغــك ــ عمرك چالشمــه‌سی ــ هوانك آچیــله‌جغی ــ قلمــك اوجی ــ اوطــه‌نك طــاوانی ــ بزم اومز ــ آنلرك پدری ــ ابراهیم آغا چایری ــ زقاق قپوسی ــ حصــیر سوپورکه‌سی.)

آشاغیده‌کی عبــاره‌لرده مضاف الیهــلری محذوف اولان مضافلر کوستریله‌رك مضاف‌الیهلری تقدیر ایدیله‌جك:

(سمتمز كوزلدر ــ اومز يوكسكدر ــ چالشمقلغم يولندهدر ــ تحصيل معارفه هوسم پك زيادهدو ــ پدرم جومرددر ــ برادرلرم ذكيدر ــ آرقداشلرم تربيه‌ليدر ــ معلمكز كيمدر ــ امتحانكز اولديمى؟ ــ عمجه‌ك بروسه‌دن كلديمى ؟ مخـدومى مكتبه دوام ايديبورمى؟ عقلى وار ايسه ترك ايتمسون.)

ايكنجيسى اضافت بيانيه‌دركه مضاف اليه، مضافك جنسنى ويا اصلنى بيلديرر.

تركجه‌ده اضافت بيانيه ايكى درلودر.

١ ــ مضاف اليهك آخرنده (ك، نك) بولنمـاز . لـكن مضافده (ى) ضمير اضافيسى بولنور.

مثال:

چنار آغاجى

بروسه شهرى

ايشته بو مثاللرده مضاف اليه اولان (چنار ــ بروسـه) كلمه‌لرى، مضـاف اولان (آغاج ــ شهر) كلمه‌لرينـك جنسنى بيلديرديكندن اضافتلرى بيانيه‌در.

بو نوع اضافت بيانيه‌لرده دائما مضاف اليه اخص، مضـاف اعم اولور.

(چنار آغاجى) تركيبنده (چنار) كلمه‌سى اخصدر . چونكه هر آغاجه (چنار) دينه‌مز (آغاج) كلمه‌سى اعمدر . چونكه نه آغاجى اولورسه اولسون آغاج دينور. آغاج مفهومى آلتنده

هر جنس آغاج مندرجدر. الما اولسون ، آرمود اولسون ، نەجنس آغاج اولورسه هپسنه آغاج نامی ویریلیر. فقط المـا آغاجنه آرمود، آرمود آغاجنەده المـا نامی ویریلەمز .

٢ — نەمضاف الیهك آخرنده (كـ، نك) . نەده مضافك آخرنده ضمیر اضافی بولنور.

مثال :

آلتون ساعت

كوموش قوپه

بو مثاللرده مضاف الیه اولان (آلتون ـ كوموش) كلمەلری . مضاف اولان (ساعت ـ قوپه) كلمەلرینك اصلنی بیلدیردیكندن اضافتلری بیانیەدر.

بو نوع اضافت بیانیەلرده مضاف ایله مضاف الیهدن هر ایكیسی من وجه اعم، من وجه اخصدر . چونكه آلتوندن هم ساعت همده باشقه شی یاپیلدیغی كبی ساعتده هم آلتوندن، همده باشقه شیدن یاپیلدیغندن اعم اولور. فقط (آلتون ساعت ـ كوموش قوپه تركیبلرنده (آلتون ، كوموش) كلمەلری (ساعت قوپه) كلمەلرینه، كذلك (ساعت، قوپه) كلمەلریده (آلتون ـ كوموش) كلمەلرینه تخصص ایتدكلرندن اخصدرلر.

اوچنجیسی اضافت تشبیهیەدركه اكثریا مضاف، مضاف الیهه بعضاًده مضاف الیهه مضافه بكزەدیلیر.

مضاف الیهك اخرنده (كـ، نك) بولنماز. فقط . مضـافك

آخرنده ضمیر اضافی بولنور.

مثال:

کوکل کوشکی

لیمون ایواسی

برنجی مثالده کوکل کلمه‌سی کوشکه، ایکنجی مثالده ایوا کلمه‌سی لیمونه بکزه‌دیلیور.

کندیسنه برشی تشبیه ایدیلنه مشبه‌به: کندیسی برشیئه تشبیه اولنان مشبه دینور. بو صورتده برنجی مثالده (کوشك) مشبه‌به، (کوکل) مشبه، ایکنجی مثالده‌ده (لیمون) مشبه‌به، (ایوا) مشبه، اولمش اولور.

— تنبیه —

ترکیب تشبیهلرده مضاف الیهك آخرینه اضافت لامیه‌لرده اولدیغی کبی (ك، نك) کتیریله‌مز.

مثلا: (معرفت کونشی) بر ترکیب تشبیهدر. «معرفت» مشبه «کونش» ده مشبه بهدر. (کونش کبی اولان معرفت) دیمك اولور. مشبه یعنی مضاف الیه اولان (معرفت) ك آخرینه (ك) علاوه ایدیله‌رك (معرفتك کونشی) دینه‌مز.

§

تمرین — آشاغیده‌کی ترکیب اضافیلرك اضافتلری کوستر-یله‌جکی کبی مخالف قاعده بر ترکیب وارسه تصحیح اولنه‌جق:

(چنار آغاجی ـ دکز صویی ـ دمیر صندوق ـ پارسك شهری ـ کوکل آیینه‌سی ـ کستانه آغاجی ـ تحته مناره ـ بلورکاسه ـ ادرنه شهری ـ مدانیه قضاسی ـ کراز آغاجی کلك آغاجی ـ معرفتك کونشی ـ طاش دیوار ـ قاپلیجه صویی ـ دمیر کورك ـ الماس کوبه ـ دوت اریکی ـ سرچه قوشی ـ اکمك ایواسی ـ کراز الماسی ـ سکود آغاجی)

* * *

فارسی ترکیب اضافی

فارسی اصولیله یاپیلان ترکیب اضافیلرده — ترکجه‌نك خلافنه اوله‌رق — مضاف اول ، مضاف الیه صکره کلیر . مضافك اخری مکسور اوقونور:

رنك كل

درخت سرو

كليد زر

آیینهٔ دل

بونلر فارسی اصولیله یاپلمش برر ترکیب اضافی اولوب (رنك ـ درخت ـ كليد ـ آیینهٔ) کلمه‌لری مضاف ، (كل ـ سرو ـ زر ـ دل) کلمه‌لری‌ده مضاف الیهدر.

ترکجه‌ده اولدیغی کبی فارسیده‌ده اضافت (لامیه ـ بیانیه ـ

تشبيهيه) اولمق اوزره اوچ درلودر.

(رنك كل) تركيبنك اضافتى لاميه ، (درخت سرو) ايله (كليد زر) تركيبلرينك اضافتلرى بيانيه ، (آيينهٔ دل) تركيبنك اضافتىده تشبيهيهدر. بونلر تركجهيه (كلك رنكى ـ سرو آغاجى ـ آلتون كليد ـ كوكل آيينهسى) ديه تحويل اولنور.

قاعده ـــ مضاف اولهجق كلمهنك آخرنده ياء ممدوده ويا هاء رسميه بولنورسه بر همزه الحاق ايديلوب مكسور اوقونور.

كشتئ دل

خانهٔ مفتى

برنجى تركيبده مضاف اولان (كشتى) كلمهسنك آخرنده ياء ممدوده، ايكنجى تركيبده مضاف اولان (خانه) كلمهسنك آخرندهده هاء رسميه بولنديغندن بونلره بروجه مشروح برر همزهٔ مكسور علاوه قلنمشدر.

قاعده ـــ مضاف اولهجق كلمهنك آخرنده حروف مددن «الف» ويا «واو» بولنورسه بر «ى» علاوه اولنوب مكسور اوقونور:

غداى روح

آرزوى طبيعت

برنجى تركيبده مضاف اولان (غدا) كلمهسنك آخرنده الف ممدوده، ايكنجى تركيبده مضاف اولان (آرزو) كلمهسنك

آخرنده‌ده واو ممدوده بولندیغندن بونلره بروجه مشروح بر یاء مکسوره الحاق ایدلمشدر.

— تنبیه —

مضاف، عربجه بر کلمه اولوب‌ده آخرنده الف ممدوده بولنورسه — بر حرکه‌لی اولمدقجه — محذوف اولان همزه اعاده ایدلمز . مثلا (عرفای امت — صفای دل) ترکیب اضافیلرنده مضاف واقع اولان «عرفا — صفا) کلمه‌لرینک محذوف اولان همزه‌لری اعاده ایدیله‌رك (عرفاء امت — صفا دل) دینلمز. فقط آخرنده الف ممدوده بولنان بر حرکه‌لی عربی کلمه‌لرك مضاف حاللرنده محذوف اولان همزه‌لری اعاده ایدیلیر:

باء بسم الله

هاء هوز

ایشته بو مثاللرده مضاف اولان «با — ها» کلمه‌لرینک همزه‌لری اعاده ایدلمشلردر.

آخرنده الف مقصوره بولنان «دعوی — عیسی — معنی» کبی عربی کلمه‌لر، فارسیده یاء ممدوده‌لی کلمه‌لر مثللی «دعوی — عیسی — معنی» صورتلرنده استعمال اولنلدقلرندن لساننزده بویله کلمه‌لر مضاف اولدقلری زمان ایکی صورتله‌ده قوللانیلیرلر:

عربلر کبی اوقونورسه آخرندەکی الف مقصوره ، الف ممدودەیه تحویل ایدیلوب بریاء مکسوره علاوه اولنور.

معنای بیت

دعوای فضیلت

اکر عجملر کبی تلفظ اولنورسه ـ آخرنده یاء ممدوده بولنان کلمەلر کبی ـ برهمزۀ مکسوره الحاق ایدیلور.

معنیٔ بیت

دعوای فضیلت

بو ایکنجی صورت نظمه مخصوص کبیدر:

ـــ تنبیه ـــ

یاء ممدودۀ مشدده ایله نهایت بولان عربی کلمەلر ، مضاف اولدقلری زمان « ی » لری اکثریا مخفف ، بعضاً ده مشدد اولەرق قوللانیلیر.

مخفف اولەرق استعمال اولندیغی وقت ، مضاف حالنده ـــ سائر یاء ممدودەلی کلمەلر کبی ـــ آخرینه بر همزۀ مکسوره علاوه ایدیلیر:

مثنویٔ مولانا

مشدد اولەرق قوللانیلدیغی زمان ، مضاف حالنده یاء مذکوره ـ آخرلری هاء رسمیه و حروف مددن خالی اولان کلمەلر کبی ـ مکسور اوقونور:

ولیّ نعمت

سمی نبی

اسلوب فارسی اوزره یاپیلان ترکیب اضافیلرده:

[اضافت لفظیه اولسون ، معنویه اولسون مضافك حکمی جمع، تثنیه نونلرندن مجرد اولەرق بولنمقدر]

قاعدهٔ عربیه‌سی یوریمز . یعنی [سنین عمرلری ـ جناحین حقیقت ومجاز] موقعنده مضاف اولان « سنین ـ جناحین » کلمه‌لرینك آخرلرنده‌کی نونلرك اسقاطیله [سنی عمرلری ـ جناحی حقیقت ومجاز] دینلمز . فقط « ابن » کلمه‌سنك جمع مذکری اولان «بنین» کلمه‌سی مضاف اولدیغی وقت آخرنده‌کی « ن » اسقاط اولنوو:

بنی هاشم

بنی بشر

فارسی ترکیب اضافیلرده مضاف، مضاف الیهك هر ایکیسی فارسی ، عربی ویا بری فارسی ، بری عربی اولەبیلیرسه‌ده مضاف و مضاف الیه‌دن هیچ بری ترکجه اسم جنس اولەماز بناءً علیه [قپوی سجد ـ مرآت کوکل] کبی ترکیبلر یاکلش عد اولنور. فقط ترکجه اسم خاصلر ایله معناسی مقصوداولمیان ترکجه اسم جنسلرده عربی، فارسی کلمه‌لر قاعدهٔ فارسیه اوزره مضاف، مضاف الیه اولەبیلیر:

شهر استانبول

لفظ دیکن

برنجی مثالده «استانبول» کلمه‌سی هرنه قدر ترکجه ایسه‌ده اسم خاص اولدیغندن فارسی اصولیله مضاف ، ایکنجی مثالده‌ده «دیکن» کلمه‌سی هرنه قدر اسم جنس ایسه‌ده معناسی مقصود اولمدیغندن فارسی اصولیله مضاف الیه واقع اولمشدر.

بو صورت لسانمزده شعره مخصوص کبیدر . نثرده بویله یرلره [استانبول شهری ـ دیکن لفظی] دینیلیر.

قاعده ـ مضاف اوله‌جق کلمه‌نك آخری ـ حروف متصله‌دن اولدیغی زمان ـ بوکا مضاف الیه اوله‌جق کلمه‌نك اولکی حرفنه بیتشدیرلمز:

خاك پای

پای تخت

بو ترکیبلری [خاکپای ـ پایتخت] صورتنده یازمق مغایر قاعده‌در.

تمرین ـــ آشاغیده‌کی ترکیبلرك اضافتلری تعیین و نصل یاپلدقلری تعریف قیلنه‌جق و مخالف قاعده یازیلانلریله تشکل ایدنلری کوستریله‌جك:

[مهر عدالت ـ کاشانه‌امیر ـ جلد کتاب ـ شمس حکمت ـ نهر نیل ـ شهر شیراز ـ شهر ادرنه ـ بابمسجد ـ نهر طونه ـ درخت کل ـ آغاج چنار ـ مفتیٔ بلده ـ باب علم ـ ضیای شمس ـ پایدیوار ـ نهال کل ـ قامت سرو ـ بوی‌عطر ـ

شجر طوبی ـ موسـای دوران ـ عیسیٔ زمان ـ مرغ دل ـ کنار دریا ـ سطح بحر ـ عنایات یزدان ـ طینت انسـان ـ انکشاف ازهار ـ محراب مسـجد ـ حرف واو ـ حسـاب ابجد ـ خط تعلیق ـ خلاف قاعده ـ ذیل رساله ـ سمت قبله]

§

عربجه ترکیب اضافی

اسـلوب عربی اوزره یاپیلان ترکیب اضـافیلرده دخی ـ فارسی ترکیب اضافیلر کبی ـ ترکجـه‌نك خلافنه اوله‌رق ـ مضاف اول، مضاف الیه صکره کلیر.

عربجه‌ده جریان ایدن تراکیب اضافیه‌دن لسانمزده استعمال ایدیلنلری بروجه آتی تشکیل اولنور:

مضاف، اسم ویا صـفت اولوب حرف تعریف دینیلن «ال» لفظندن خالی بولنه‌رق آخری مضموم اوقونور. مضـاف الیه صفت اوله‌میوب اسم ویااسم حکمنده برکلمه اولوب حرف تعریف ایله مصدر بولنور.

مثال

شجر الصنوبر

نافظ الکلم

برنجی مثالده هم مضاف همده مضاف الیه اسمدر. ایکنجی مثالده ایسه مضاف صفت، مضاف الیه اسمدر.

— تنبيه —

مضاف اليه اوله‌جق كلمه‌نك برنجى حرفى، حروف شمسيه‌دن ايسه حرف تعريفك نه الفى، نه لامى اوقونور:

دارالتعليم

كريم الشيم

بومثاللرده مضاف اليه و اقع اولان [تعليم ـ شيم] كلمه‌لرينك ابتدالرينى تشكيل ايدن «ت ـ ش» حرفلرى حروف شمسيه‌دن اولدقلرى ايچون اوللرنده بولنان حرف تعريفك نه الفى ، نه‌ده لامى اوقونيور. بونلرك مضافلرى اولان [دار ـ كريم] كلمه‌لرينك آخرلرى، ضمه‌لريله برابر حروف مذكوره‌يه چارپيليور .

اكر مضاف اليه اولان كلمه‌نك برنجى حرفى ، حروف قمريه‌دن ايسه حرف تعريفك الفى اوقونميوب فقط لامى اوقونور

نور الهدى

ماء البحر

ايشته بو مثاللرده مضاف اليه واقع اولان [هدى ـ بحر] كلمه‌لرينك ابتدالرينى تشكيل ايدن «ه ـ ب» حرفلرى حروف قمريه‌دن اولدقلرى ايچون اوللرنده بولنان حرف تعريفك الفى اوقونميوب يالكز لامى تلفظ اولنيور . بونلركده مضافلرى اولان [نور ـ ماء] كلمه‌لرينك آخرلرى ضمه‌لريله برابر لام مذكوره‌يه چارپيلور.

— مهمه —

جهاته متعلق كلمه‌لرك — عربى قاعده‌سى اوزره مضاف واقع اولدقلرى زمان ـ آخرلرى مفتوح اوقونور:

بعد القبول

فوق السما

تحت البحر

قبل الحكم

الف مقصوره‌لی کلمه‌لرکده الفلری اوقونمیوب الفـدن اول واقع اولان حرفلری کذلك مفتوح اوقونور.

عیسی الزمان

معنی البیت

آخرنده یاء مخففهٔ ممدوده بولنان [قاضی ـ مفتی] کبی کلمه‌لر دخی اسلوب عربی اوزره مضاف اولدقلری زمان یالری اوقو- نمیوب یادن اول واقع اولان حرفلری مکسور اوقونور:

قاضی القضاة

مفتی الانام

مضاف واقع اولوبده آخرنده یاء ممدودهٔ مشدده بولنورسه یائری مضموم اوقونور:

مقضی المرام

عربی العباره

تمرین ـ آشاغیده‌کی ترکیبلرده مضافلرك نصل اوقونه‌جقلری، کوستریله‌جکدر.

[شمس الحق ـ مجانی الادب ـ مرعی الاجرا ـ معنی الکتاب ـ امیر الجیش]

عربی ترکیب اضافیلر ، اسلوب ترکی ، اسلوب فارسی اوزره مضاف، مضاف الیه واقع اوله‌بیلیر:

دار التعلیمك معلمینی

معلیمین دار التعلیم

مهمه

مضافك مضاف الیهی جر ایتمسی یعنی مضاف الیهك آخرینی مکسور اوقوتمسی عربی‌یه مخصوص برقاعده‌در . بونك تراکیب فارسیه‌ده حکمی اولەماز.

بناءً علیه عربی ترکیبلری قاعدهٔ فارسیه اوزره بر مضافه مضاف الیه اولدقلری زمان جزء اوللرینك اخری مکسور اوقونماز.

پیغمبر آخر الزمان

الطاف رب العالمین

جناب سیدالکونین

بو ترکیبلرده‌کی : [پیغمبر ــ الطاف ــ جناب] کلمه‌لری مضاف ، [آخر الزمان ــ رب العالمین ــ سیدالکونین] ترکیبلری‌ده مضاف الیهدر . کلمات مذکوره تراکیب مبحوث عنهانك جزء اوللرینك آخرلرینی مکسور اوقوتماز . یعنی [آخر ــ رب ــ سید] کلمه‌لرینك او اخرینی مکسور اوقوده‌رق [پیغمبر آخر الزمان ــ الطاف رب العالمین ــ

جناب سـيدالكونين] صورتنـه قويا ماز. بوكلمه لرك آخرلرى
يته مضموم اوقونور.

∴

(مذكر مؤنث)

عربجه كلمه لر ايكى يه آيريلور. برطاقمنه مذكر بر طـاقمنه ده مؤنث دينور. مذكرلك ، مؤنثلك عربجـه يه مخصوصـدر. بو خاصه تركجه ده، فارسيده يوقدر.

— مذكر —

مذكر — مدلولى يعنى دلالت ايتـديكى شى اركك اولان وعلامات تأنيثدن خالى بولنـان كلماته دينور. اوكلمه نك مدلولى ياحقيقةً اركك اولور ياا ولمه ماز.

مدلولى حقيقةً اركك اولانه مثال:

رجل = اركك

اب = بابا

اخ = اركك قارداش

ابن = اوغل

ديك = خروس

جمل = اركك دوه

حمار = مركب

حصان = آيغير

مدلولى حقيقةً اركك اولميوب اركك اعتبار ايديلنه مثال :

خط = یازی § چیزکی

قرطاس = کاغد

شجر = آغاج

حجر = طاش

بیت = او § ایکی مصراعدن مرکب نظم

مکتب =

کتاب =

قلم =

— مؤنث —

مؤنث — مدلولی یعنی دلالت ایتدیکی شی دیشی اولان کلمه‌یه دینور. مؤنث اولان کلمه‌لرك مدلولی یا حقیقةً دیشی اولور، یا اولماز.

مدلولی حقیقةً دیشی اولانلره «مؤنث حقیقی» دینور.

ام = آنا

اخت = قیزقارداش

بنت = قیز

ناقه = دیشی دوه

رمکه = قیسراق

اتان = دیشی مرکب

مدلولی حقیقةً دیشی اولمیوب فقط دیشی اعتبار ایدیلنلره «مؤنث اعتباری» دینور.

مؤنث اعتباری ایکی قسمدر: قیاسی، سماعی.

﴿مؤنث قیاسی﴾

مؤنث قیاسی — علامات تأنیثدن بری بولنان کلمه‌یه دینور.
علامت تأنیث ایکیدر: تاء تأنیث و الف تأنیث.

— تاء تأنیث —

تاء تأنیث — اصل کلمه‌دن اولمیوب صکره‌دن علاوه ایدیلن تایه دینورکه داخل اولدیغی کلمه‌نك آخری حروف منفصله‌دن ایسه شو [ة]، حروف متصله‌دن ایسه بو [ـة] صورتله یازیلیر.

صلاةالمغرب

رحمةالله

— تنبیه —

تاء تأنیثك ماقبلی ایکیدن خالی دکلدر: یا مفتوح بولنور ویا الف اولور.

اکر تاء تأنیثك ماقبلی مفتوح اولورسه لسانمزده یا نقطه‌لری آتیله‌رق هاء رسمیه شکلنه قونور ویا تاءطویله‌یه تبدیل اولنور:

عباره

حمایه

حکمت

اکر تاء تأنیثك ماقبلنده الف غیر ملفوظه بولنورسه دائما تاء طویله‌یه تحویل ایدیله‌رك قوللانیلیر:

حیات = دیریلك

صلات = نماز § پیغمبره دعا

دهات = (داهی) نك جمعی. داهی = غایت ذکی

ولات = «والی»نك جمعی

تاء تأنیثه، «تاء زائده»ده دینور.

استطراد

بعض عربی کلمه‌لرك آخرنده تاء مبسوطه بولنور واسمندن دخی آ کلاشیله‌جغی اوزره اوزون یازیلیر. بوتاء زائد اولمیوب نفس کلمه‌دن بولندیغی جهتله هیچ برزمان هیئتنه خلل کلمز، یعنی دائما [ت] صورتنده رسم بولنور.

لساننزده اك زیاده مستعمل اولانلری شونلردر:

[بنت ـ التفات ـ ثبت ـ ثبوت ـ ثبات ـ اثبات سبت ـ سمت ـ صمت ـ سکوت ـ اسکات ـ صیت ـ وقت ـ میقات]

[آیات ـ معجزات ـ ابیات] کبی جمعلر ایله [اخت ـ بنت هیهات ـ ذات ـ جبروت ـ عنکبوت] کلمه‌لرنده‌کی تالرده دائما بویله اوزون یازیلیر.

تاء مبسوطه‌یه، «تاء طویله»ده دینور.

(الف تأنیث)

الف تأنیث — ایکی نوعدر: مقصوره، ممدوده.

— الف تأنیث مقصوره —

الف تأنیث مقصوره ـ کلمه‌نك آخرینه اکثریا [ی] شکلنده یازیلوب الف کبی اوقونان حرفه دینور:

دعوى

فتوى

قاعده ـــ الف تانيث مقصوره اوچ حرفلى كلمه‌لرده اصلنه نظراً يازيلير. كلمه‌نك اصلى يائى ايسه [ى] شكلنده. واوى ايسه «ا» شكلنده رسم اولنور:

هدي

عصا

حرفى اوچدن زياده اولان كلمه‌لرده كندندن اول يا اولمدقجه «ي» شكلنده يازيلير:

اعلي

مستثنا

— تنبيه —

حروف اصليه‌دن مقلوب اولان الف مقصوره‌لر علامت تأنيث عد ايدلمز. مثلا [معنى ـ مسمى ـ مصطفى] كلمه‌لرينك آخرلرنده‌كى الف مقصوره‌لر، حروف اصليه‌دن مقلوب اولدقلرى ايچون علامت تأنيث دكلدر.

اكر كندندن اول يا بولنورسه «ا» شكلنده رسم اولنور:

ثريا

دنيا

عليا

قضايا

(الف تأنيث ممدوده)

الف تانيث ممدوده ــ كندندن صكره بر همزه بولنان واوشت طرفنده‌كى حرفك فتحه‌سنى يوقارى يه چكن الفه دينور :

صحراء

علماء

ــ تنبيه ــ

علامت تانيث اولان الف ممدوده‌لر ، حروف اصلــيه‌نك خارجنده‌در . مثلا : [بناء ــ سماء ــ ابتداء ــ استعفاء] كلمه‌لرينك آخرنده‌كى الف ممدوده‌لر، حروف اصليه‌دن مقلوب اولدقلرى ايچون علامت تأنيث دكلدر .

الف تانيثه، «الف زائده»ده دينور.

لسانمزده الف ممدوده‌لى كلمه‌لر ــ علامت تأنيث اولسون . اولمسون ــ همزه‌سز استعمال اولنورلر : [صحرا ــ علما ــ سما ــ بنا ــ ابتدا ــ استعفا] كبى.

(مؤنث سماعى)

مؤنث سماعى ــ علامت تأنيثدن خالى اولديغى حالده مؤنث اعتبار ايديلن كلمه‌يه دينور. بش نوعدر :

١ ــ تاسز اولان قادين اسملرى: [مريم ــ زينب] كبى.

٢ ــ تاسز اولان قبيله، مملكت اسملرى: [مضر ــ مصر] كبى.

٣ ــ حروف هجا اسملرى: [الف ــ با ــ تا...]

٤ ــ تالى، تاسز جمعلر: [اواخر ــ اجوبه] كبى.

٥ ــ لغت كتابلرنده مؤنث اعتبار اولنان كلمه‌لر.

کتب لغتده مؤنث اعتبار ایدیلن کلمه‌لرده ایکی قسمدر : اتفاقی، اختلافی.

— اتفاقی —

اتفاقی — لسان عربده دائما مؤنث اعتبار اولنان کلمه‌لردر. بونلردن لسانمزده مستعمل اولانلری شونلردر :

[اضبع — ارض — ارنب — افعی — ابهام — بئر — ثعلب — جهنم — جحیم — حرب — خمر — درع — دار — دلو — ذهب — ذراع — ریح — سن — سعیر — سقر — ساق — سراویل — شمس — شمال — عین — عصا — عقرب — عروض — عنکبوت — فلك — فخذ — فرس — قدم — قوس — کتف — کأس — کف — کبد — ملح — منجنیق — نفس — نار — نعل — ید — یمین — یسار]

— اختلافی —

اختلافی — لسان عربده بعضاً مؤنث، بعضاً مذکر اعتبار ایدیلن کلمه‌لردر . بونلردنده لسانمزده مستعمل اولانلری شونلردر .

[اوان — حال — رحم — سکین — سلاح — سلم — سبیل — ضحی — طریق — عنق — قدر — قفا — لیث — مسك]

— تنبیه —

لسانمزده اتفاقیسیده ، اختلافیسیده دائما مذکر اولەرق استعمال اولنور. یالکز [نفس] کلمه‌سی اکثریا مؤنث ، بعضاً

مذکر . [ید] کلمه‌سی‌ده اکثریا مذکر، بعضاً مؤنث اوله‌رق قوللانیلیر .

§

تمرین — آشاغیده‌کی کلمه‌لرك هانکیلری مذکر ، هانکیلری مؤنث اولدقلری تعیین اولنه‌جق:

[حمرا ـ حلیله ـ غلام ـ حدیقه ـ خضرا ـ خطوه ـ ید ـ بئر ـ خطه ـ دعوی دفتر ـ دوحه ـ واو ـ رحمت ـ خاله ـ دجاجه ـ خال ـ اخت ـ شـائبه ـ شبکه ـ اثبات ـ وقت ـ شرفه ـ شعبه ـ شمس ـ لسان ـ شام ـ طریق ـ مکه]

« تثنیه — جمع »

عربجه‌ده ـ ترکجه‌نك، فارسینك خلافنه اوله‌رق ـ ایکیدن زیاده‌یه دلالت ایدن کلمه‌یه «جمع» دینور . ایکی‌یه دلالت ایلرسه «تثنیه» تعبیر اولنور .

« تثنیه »

عربی مفرد کلمه‌لرك ـ کرك مذکر وکرك مؤنث اولسون ـ آخری مفتوح قیلنه‌رق « ی، ن » ویا « ا ، ن » علاوه ایدیلان وایکی شخصـه ویا ایکی شیئه دلالت ایلین کلمه‌یه دینور . مثلا [رجلین ـ رجلان] . [شجرین ـ شجران] کلمه‌لری تثنیه اولوب « رجل ـ شجر » کلمه‌لرندن یاپلمشلردرکه ایکی ارکك ، ایکی آغاج دیمکدر .

«ا، ن» ایله یاپیلان تثنیه‌لر، لسانمزده پك آز قوللانیلیر .

تثنیه یاپیلان کلمه‌نك اصــلی مذکر ایسه ، «تثنیه مذکر» ، مؤنث ایسه «تثنیه مؤنث» دینور .

مثلاً مفرد مذکر اولان [عاقل-کتاب] کلمه‌لرینك تثنیه‌لری بولنان [عاقلین - کتابین] کلمه‌لرینه «تثنیه مذکر» دینــدیکی کبی مفرد مؤنث اولان [اخت - روایت] کلمه‌لرینك تثنیه‌لری بولنان (اختین - روایتین) کلمه‌لرینه‌ده (تثنیه مؤنث) تعبیر اولنور.

— تنبیه —

لسانمزده تاء زائده‌لری هاء رسمیه‌یه تحویل ایدلمش اولان کلمه‌لر تثنیه یاپیله‌جغی زمان تاء زائده‌لری اعاده قیلنیر.

مثلا (امرأه = عباره - حکایه) کلمه‌لرینــك اصــللری (امراة - عبــارة = حکایة) اولوب آخرلرنده‌کی تاء زائده‌لرك نقطه‌لری آتیله‌رق هاء رسمیه شکلنه قونمش اولدقلرندن تثنیه‌لرنده نقطه‌لری اعاده ایدیله‌رك (امرأتین - عبارتین - حکایتین) دینیلیر.

§

تمرین — آشاغیده‌کی کلمه‌لردن تثنیه اولانلر مفرد ، مفرد اولانلر تثنیه یاپیله‌جق :

(امامین - شیخین - کلامین - کلمتــین سنبلتین - باب - رســاله - بنت - شــاهد - مسجــد - مکتب - شاعره - حجرین - جمل - یوسف - حولین - دولتین - عبــدین - بلدتین - حرمین - لسان - مصراع - قصیــده - سفینه - قمرین)

(جمع)

عربجه‌ده جمع اوچ نوعدر: جمع مذكر سالم، جمع مؤنث سالم، جمع مكسر.

— جمع مذكر سالم —

جمع مذكر سالم — مفردلرينك صيغه‌لرى بوزلميه‌رق آخرينه «ى،ن» ويا «و، ن» علاوه ايديلن كلمه‌يه دينور. «ى، ن» نك ماقبلى مكسور، «و، ن» نك ماقبلى ده مضموم اوقونور.

مؤمنين = مؤمنون
منكرين = منكرون

بونلرك مفردلرى (مؤمن — منكر) كلمه‌لريدر.

— تنبيه —

(ى، ن) ايله ياپيلان جمع مذكر سالملر، عربجه‌ده حال منصوبيت ومجروريته، «و، ن» ايله ياپيلانلرى ده حال مرفوعيته مخصوصدر.

فقط لسانمزده بو حاللر نظر اعتباره آلنميوب — يرينه كوره — هر ايكى صورتده استعمال اولنور.

جمع مذكر سالم صيغه‌سى، لسانمزده آخرنده تاء زائده بولنميان صفتلك ذوى‌العقول قسمندن تشكيل اولنور:

متأخرين

متكلمين

محدثين

متقدمين

(ارض ــ عالم ــ ابن ــ سنه) كلمه‌لری شاذ اوله‌رق جمع مذکر سالم صیغه‌سیله جمعلنیرلر:

ارضین

عالمین

بنین

سنین

§

(جمع مؤنث سالم)

جمع مؤنث سالم ــ تاء زائده‌لی کلمه‌لرك تالری حذف اولنه‌رق ادات جمع اولان «ت» الحاقیله تشکیل اولنور:

معجزات

کرامات

بونلرك مفردلری (معجزه کرامت) کلمه‌لریدر.

اخطار ــ (خدمت ــ صحرا ــ اولو ــ جبهه ــ رقبه ــ ذات ــ بنت ــ صورت ــ ادات ــ صلات ــ وفات ــ متوفات) کلمه‌لرینك جمع مؤنثلری: (خدمات ــ صحراوات ــ اولات ــ جبهات ــ رقبات ــ ادوات ــ ذوات ــ بنات ــ اخوات ــ صلوات ــ وفیات ــ متوفیات) در.

(اکرام ــ تعریف ــ سنوح) کبی بعض کلمه‌لرده جمع

مؤنث سالم صیغه‌سیله جمعلنیر : [اکرامات ـ تعریفات ـ سنوحات]
مؤنث سماعیلردن کتب لغتده مؤنث اعتبار اولنـان کلمه‌لرله
حروف هجا اسملرده جمع مؤنث سالم صیغه‌سیله جمعلنیرلر :

ذراعات

واوات

(جمع مکسر)

. جمع مکسر ــ مذکراولسون ؛ مؤنث اولسون ــ مفردلرینك
صیغه‌لری بوزیله‌رق یاپیلان جمعلره دینور .

کتابدن ــ کتب } کبی
رساله‌دن ــ رسائل }

هرمفردك بر ویا برقاچ جمع مکسری اولور :

سیوف

اسیاف

بونلر قلیج معناسنه اولان « سیف » کلمه‌سنك جمع مکسریدر .

ــ تنبیه ــ

جمع مکسرلرك وزنلری پك چوقدر . بونلردن بعضیلری
اوچدن اونه‌قدر ، برطاقمی‌ده اوندن زیاده‌یه دلالت ایدر .
أوچدن اونه قدر دلالت ایدن جمع مکسرلره « جمع قلت »
اوندن زیاده‌یه دلالت ایدن جمع مکسرلره‌ده « جمع کثرت »
اطلاق اولنور .

[افعل ــ افعال ــ افعله ــ فعله] وزنلرینه (جمع قلت) ، ماعداسنه (جمع کثرت) دینور .

لسانمزده بوخصوصه رعایت ایدلمز . هرقاچ اولورسه اولسون بووزنلردن ایستدیکمزی قوللانیرز .

حتی ترکی ، فارسی جمعلر کبی بردن زیاده شیلرددده استعمال ایدرز . مثلا ایکی ودها زیاده مکتبه « مکاتب » دیرز .

بوبحثه ختام ویرمزدن اول شونیده بیان ایدهلم :

عربی مفرد برکلمه‌نك جمع مکسرینی بولمق ایچون صرف کتابلرنده تعداد ایدیلن وزنلره مراجعت ایتمك کفایت ایتمز . بوبابده قناعت کامله ویره‌جك لغت کتابلریدر .

(افعل ــ افعــال ــ افعله) وزنلرنده اولان جمع مکسرلر جمع اقصی صیغه‌سیله تکرار جمعلنیرلر . بویله جمعلره « جمع الجمع » تعبیر اولنور .

مفرد	جمع	جمع الجمع
ید	ایدی	ایادی
قول	اقول	اقاویل
اسم	اسما	اسامی

(قوم ــ عشیرت ــ خیل ــ عسکر) کبی معناسنده جمعیت اولان کلمه‌لره « اسم جمع » ، (ورق ــ شجر ــ ثمر) کبی واحدی تا ایله تمیز ایدن کلمه‌لرده (شبه جمع) دینور .

§

تمرین ـ آشاغیده‌کی مفرد کلمه‌لر جمع . جمع اولانلر ،
مفرد یاپیله‌جق :

(فتاوی ـ غیوب ـ غصون ـ غزات ـ غصص ـ غرفه ـ غریم ـ غصه ـ غره ـ غلمان ـ عقل ـ علوم ـ عصات ـ عقلا ـ موحدین ـ عیال ـ علیل ـ عظیم ـ عوالم ـ فائده ـ عنادل ـ علامت ـ علائق ـ عطابا ـ عظیمه ـ اعادی ـ ظریف ـ ظنون ـ ظواهر ـ طبل ـ حکایات ـ شاعره ـ کلمه ـ صالح ـ اولیا ـ نبی ـ طرائق عنایات ـ خرافه)

§

تمرین ـــ آشاغیده‌کی مفرد کلمه‌لر جمع یاپیله‌جق :

(فم ـ فوج ـ قدح ـ اقرب ـ قفص ـ اکبر ـ آکل ـ کیل ـ لب ـ حکایه ـ مشتهد ـ مکرم ـ معلمه ـ لوا ـ اماره ـ امانت ـ خدمت ـ میل ـ مکان ـ نفس ـ شاکر ـ قلم ـ نهر ـ اول ـ آخر ـ اوسط ـ ورق ـ ورد ـ هول ـ روایت ـ ایالت ـ باب ـ درهم)

صفت

صفت ـ براسمك حال وکیفیتنی بیلدیرن کلمه وترکیبه دینور . صفتك حال وکیفیتنی بیلدیردیکی اسمه « موصوف » تعبیر اولنور . صفتله موصوفدن تشکل ایدن هیئته‌ده (ترکیب توصیفی) نامی ویریلیر .

لسانمزده اوچ درلو (ترکیب توصیفی) جریان‌ایدر : ترکی ، فارسی عربی .

(ترکجه ترکیب توصیفی)

ترکجه ترکیب توصیفیلرده صفت‌اول ، موصوف صکره کلیر . مثلا : (کوزل او) ترکجه برترکیب توصیفیدر . « کوزل » صفت ، « او » موصوفدر . ایشته‌صفت‌اولان « کوزل » کلمه‌سی ، اسم اولان « او » کلمه‌سنك کوزللك ایله متصف اولدیغنی بیلدیرییور .

ــ تنبیه ــ

ترکجه ترکیب توصیفیلرده « موصوف » جمع اولسه‌بیله « صفت » مفرد اوله‌رق ایراد اولنور :

بیوك آدملر

کوچك چوجقلر

ایشته بوترکیبلرده موصوف اولان (آدملر ــ چوجقلر) جمع اولدقلری حالده صفتلری بولنان (بیوك ــ کوچك) کلمه‌لری مفرد اوله‌رق ایراد ایدلمشدر .

قاعده ــ صفتلر . محذوف اولان موصوفلری اعتباریله جمعلنیرلر :

زنکینلر

زوکورتلر

بونلر: (زنکین آدملر)، (زوکورت کیمسه‌لر) تقدیرنده‌در.
بو ترکیبلرده موصوف اولان (آدملر ـ کیمسه‌لر) لفظلری حذف اولنه‌رق صفتلری بولنان (زنکین ـ زوکورت) کلمه‌لری بونلرک مقامنه قائم اولدقلری ایچون جمعانمشلردر.
موصوفلر ـ مفرد اولسون، جمع اولسون ـ بعضاً بویله حذف اولنه‌رق صفتلری کندی مقاملرینه قائم اولور.

ـ تنبیه ـ

اسلوب ترکی اوزره یاپیلان ترکیب توصیفیلرده صفت وموصوفدن هرایکیسی ترکجه، عربجه، فرسجه اوله‌بیله‌جکی کبی بونلردن بری ترکجه دیکری‌ده عربی ویافارسی اوله‌بیلیر:

کوزل کوشك
عالی قصر
سیاه رنك
کسکین قلم
ذکی چوجق
برجسته مصراع
قیرمزی کل
دلکشا سوز

ترکجه ترکیب توصیفیلر ـ برکلمه عداولنه‌رق ـ قاعدهٔ ترکیه اوزره مضاف، مضاف‌الیه اولورلر:

قوناغك مردیوانلی قپوسی
بیوك آغاجك کولکه‌سی

برنجی مثالده (قوناغك) مضاف الیه ، (مردیوانلی قپوسی) مضاف — ایکنجی مثالده (بوك آغاجك) مضاف الیه — (کولکه‌سی) ده مضافدر — بوترکیبلرده اصل مضاف الیه — (قوناق — اغاج) کلمه‌لری ، مضافده (قاپو — کولکه) لفظلریدر .

﴿ مهمه ﴾

(ماضی نقلی — مضارع — مستقبل) ك مفرد غائبلری بعضاً بر موصوفه صفت اوله‌رق استعمال اولنورلر :

صولمش چیچك

یانار طاغ

کله‌جك سنه

فعل التزامینك مفرد غائبی‌ده نادراً صفت اوله‌رق قوللانیلیر .

صاپه یول

ماضی شهودینك جمع متکلمنك معلومی اسم فاعل ، مجهولی اسم مفعول معناسنده استعمال اولنه‌رق بر موصوفه صفت اولورلر .

بیلدك کیمسه

دینلمدك لاقیردی

بوترکیبلرده‌کی (بیلدك — دینلمدك) ، (بیلن ، دینلمین) تقدیرنده‌در .

صیغهٔ صله‌لرده اکثریا صفت اوله‌رق قوللانیلیرلر .

کوستردیکی هنر

یازه‌جغی یازی

ماضیٔ نقلینك مفردِ غائبنك مجهولی ، اسم مفعول ایله مشترك اولدیغندن اسم مفعول اولدیغی وقت اسم فاعللری کبی بر موصوفه صفت اولورلر :

باصلمش کتاب

یازلمش یازی

ایشته بو ترکیبلرده‌کی (باصلمش ـ یازلمش) کلمه‌لری اسم مفعولدر .

تمرین ـ آشاغیده‌کی ترکیبلرده کوریلن کلمه‌لرك هانکیسنك صفت ، هانکیسنك موصوف اولدیغی تعیین اولنه‌رق نصل تشکل ایتدکلری بیان ایدیله‌جك :

(کسلمش دال ـ چالشقان شاکرد ـ یازمه مصحف ـ عقللی چوجق ـ کورر کوز ـ فصیح سوز ـ بیلن آدم ـ بیوك او ـ صرف ایتدیکی پاره ـ سوزلمش یوغورد)

§

(مهمه)

صفت ـ ایکی قسمدر : صفتِ حقیقیه ، صفت سببیه .

(صفتِ حقیقیه)

صفت حقیقیه ـ طوغریدن طوغری‌یه موصوفنه عائد اولنان صفته دینور . مثلا : (عالم آدم) ترکیبنده‌کی « عالم » صفتنه ، طوغریدن طوغری‌یه موصوفی بولنانِ « آدم » کلمه‌سنی اوکدیکندن صفت حقیقیه دینور .

(صفت سببیه)

صفت سببیه ـ طوغریدن طوغری‌یه موصوفنه عائد اولمیوب موصوفنك متعلقنه عائد اولان صفته دینور . مثلا : (کوزل یوزلو آدم) ترکیبنده (کوزل یوزلو) صفتنه طوغریدن طوغری‌یه موصوفی بولنان « آدم » کلمه‌سنی اوکمیوب متعلقنی یعنی آدمك یوزنی اوکدیکندن صفت سببیه اولور .

برقاچ مثال :

قیرمزی یوزلو یورغان

صاری بویالی کوشك

یشیل بویالی صندال

(اسم اشارت)

اسم اشارت ـ کندیسیله برشیئی معینه اشارت اولنان (بو ـ شو ـ او) کلمه‌لرینه دینور . « بو ـ شو » قریبه ، « او » بعیده موضوعدر :

ـ بوکتاب فائده‌لیدر .

ـ شوچوجق ذکیدر .

ـ او آدم غیبدر .

اسم اشارتلرك کوستردکلری کلمه‌لره « مشار الیه » تعبیر اولنور .

امثلهٔ مذکوره‌کی (بو ـ شو ـ او) اسم اشارتلرینك مشارالیهلری (کتاب ـ چوجق ـ آدم) کلمه‌لریدر .

اسم اشارت ایله مشارالیهدن تشکل ایدن هیئته « ترکیب توصیفی » دینیلیر . مثلا : [شو قوناق] بر ترکیب توصیفیدر ، اسم اشارت اولان « شو » کلمه‌سنه صفت ، مشار الیهی بولنان « قوناق » لفظنه‌ده موصوف تعبیر اولنور .

ـ اخطار ـ

اسم اشارتك بر مشارالیهی بولنمق لازم ایسه‌ده بعضاً مشارالیهسز قوللانیلیر .

ـ انسانیت اودرکه الندن کلدیکی ایلکی کیمسه‌دن دریغ ایتمیه .

بعضاً [شو ـ او] موقعنده [شول ـ اول] قوللانیلیرسه‌ده بونلر ـ لزوم کورلمدکجه ـ استعمال ایدلمه‌ملیدر .

§

تمرین ـ زیرده‌کی عباره‌لرده بولنان اسم اشارتلر ایله مشارالیهلری کوستریله‌جك :

[بو قیش کوزل وقت کچیردك ـ شو افندی پك ذکیدر ـ او او صاتیله‌لی چوق اولدی ـ عارف او درکه دنیایه التفات ایتمیه ـ شو صیره‌ده‌کی افندیلر پك چالشقاندرلر ـ بو کون پدرم بروسه‌یه کیتدی]

§

(فارسی ترکیب توصیفی)

فارسی ترکیب توصیفیلر ترکجه‌نك عکسنه اوله‌رق تشکل ایدر . یعنی موصوف تقدیم . صفت تأخیر اولنور ، موصوفك آخری‌ده ـ مضافلر کبی ـ مکسور اوقونور :

کل سرخ

مرد دانا

بو مثاللرده آخرلری مکسـور اوقونان [کل ـ مرد] کلمه‌لری موصوف، [سرخ ـ دانا] کلمه‌لری‌ده صفتدر .

ـ تنبیه ـ

موصوف اوله‌جق کلمه‌نك آخرنده یاء ممدوده ویا هـاء رسمیه بولنورسـه ـ مضافلرده اولدیغی کبی ـ برهمزه علاوه قیلنوب مکسور اوقونور :

ماهیٔ دلتیشنه

غنچهٔ رعنا

بو مثاللرده موصوف اولان « ماهی » کلمه‌سـنك اخرنده یاء ممدوده ، «غنچه» کلمه‌سنك آخرنده‌ده هاء رسمیه بولندیغندن برر همزهٔ مکسوره الحاق ایدلمشدر .

موصوف اوله‌جق کلمه‌نك آخرنده حروف مددن الف ویا واو بولنورسـه ـ مضـافلرده اولدیغی کبی ـ بر « ی » الحاق ایدیلوب مکسور اوقونور :

بنـایِ متین

بوی خوش

بو مثاللرده موصوف اولان « بنا » کلمه‌سـنك آخرنده الف ممدوده، «بو» کلمه‌سنك آخرنده‌ده واو ممدوده بولندیغندن برر یاء مکسوره علاوه قیلنمشدر .

موصوف وصفتدن هرايكيسى فارسى وياعربى اوله‌بيله‌جكى كبى بونلردن برى فارسى، برى عربى‌ده اوله‌بيلير .

ايكيسى‌ده فارسى اولديغنه مثال :

ماه رخشان

مرغ زيرك

چشم سياه

خواجهٔ دانا

ايكيسى‌ده عربى اولديغنه مثال :

وجه حسن

شيخ كامل

نور لامع

خلق جميل

موصوف فارسى، صفت عربى اولديغنه مثل :

يار صادق

شكوفهٔ رعنا

خانهٔ واسع

آيينهٔ مجلا

موصوف عربى، صفت فارسى اولديغنه مثال :

قد بالا

كلام شيرين

مصراع برجسته

فكر تابان

اکر موصوف‌ده صفت‌ده عربی اولورسه شروط آتیه‌یه رعایت لازمه‌دندر :

موصوف مفرد مذکر اولورسه صفتی‌ده مفرد مذکر ، تثنیه مذکر اولورسه صفتی‌ده تثنیه مذکر اولور :

صبح صادق

امامین همامین

موصوف مفرد مؤنث اولورسه صفتی ده مفرد مؤنث ، تثنیه مؤنث اولورسه صفتی‌ده تثنیه مؤنث اولور :

کلمهٔ فصیحه

دولتین علیتین

موصوف جمع مکسر عاقل اولورلرسه صفتی مفرد مؤنث ، جمع مکسر، جمع مذکرده اوله‌بیلیر :

ممالك اسلامیه

علمای عظام

ادبای متأخرین

حکمای آلهیون

موصوف جمع مکسر غیر عاقل اولورسه صفتی اکثریا مفرد مؤنث، بعضاً‌ده جمع مکسر اولور :

افکار عالیه

مسائل شتی

موصوف جمع مؤنث اولورسه صفتی اکثریا مفرد مؤنث ، بعضاً جمع مؤنث اولور :

مقالات بلیغه

جنات عالیات

موصوف جمع مذکر اولورسه صفتی اکثریا جمع مکسر ، بعضاً جمع مذکر، بعضاده مفرد مؤنث اولور :

مورخین عظام

مصنفین محققین

سیاحین مشهوره

– تنبیه –

[شقهٔ محبی] تعبیرنده کورلدیکی اوزره بعض ترا کیبده صفتك آخرندهکی یاء نسبت، عربی اعتبار ایدیلهرك [شقهٔ محبیه] دینیلهجك اولسه لسانه خوش کلمز . بر موصوفك صفتی اوله‌بیلهجك عربی برکلمه‌نك آخرندهکی یاء نسبت، فارسی عد ایدلمك بویله ترکیباته مخصوصدر. بوصورت هر یرده یوریمز .

ادوات فارسیه‌نك داخل ولاحق اولدیغی کلمات عربیه ، فارسی عد اولندقلرندن صفت اولدقلری وقت موصوفلریله بینلرنده مطابقت آرانماز . مثلا «اعذار» کلمه‌سنه ادات نفی اولان « نا » نك ادخالیله «مشروع» کلمه‌سی صفت یاپیله‌جق اولسه مطابقته رعایت ایدلمیوب [اعذار نا مشروع] دینیلیر . بوراده مشروع کلمه‌سی « نا » نك دخولیله فارسی حکمنی آلدیغندن مطابقته رعایت ایدیلهرك [اعذار نا مشروعه] دینیله‌مز.

قاعدهٔ فارسیه اوزره یاپیلان ترکیبلر ـ دکل بر ترکبنی ؛ ایکی ترکبنیده عربی اولسه فارسی عد ایدیله‌جکندن ـ موصوف اولدقلری زمان صفتله موصوف شریطه‌سنک حکمی قالمیه‌جغی جهتله [اوامر نامهٔ سامیه] کبی مرکبات غلط عد اولنور .

لسانمزده مستعمل مؤنث سماعیلره مذکر معامله‌سی اولنور . یعنی موصوف اولدقلری وقت صفتلری مذکر اوله‌رق ایراد ایدیلیر:

طریق واسع

شمس منیر

لسان فصیح

بونلردن « نفس » کلمه‌سی ایسه : [نفس ناطقه ـ نفس مطمئنه ـ نفس لوامه] تعبیرلرنده کورلدیکی اوزره اکثریا مؤنث ، [نفس نفیس] ترکیبنده اولدیغی وجه ایله بعضاً ده مذکر اعتبار اولنور . « ید » کلمه‌سی بعضاً مؤنث اوله‌رق استعمال اولنور : (ید بیضا ـ ید علیا)

مؤنث سماعی اولان حروف هجا اسملری ایسه موصوف اولدقلری وقت دائما مؤنث اوله‌رق ایراد اولنور :

الف ممدوده

جیم مفتوحه

صاد مهمله

یاء ساکنه

تاء طویله

موصوفله صفتدن هر ایکیسی فارسی ویا بری فارسی، بری عربی اولورسه بینلرنده مطابقت شرط دکلدر :

یاران خوش صحبت

ادبای سخن شناس

معاصرین نادره کو

مضامین ناکفته

فقط بعضاً موصوف اولان [درویشان ـ عارفان] کبی جموعك صفتلری‌ده جمع اوله‌رق ایراد ایدیلیر :

درویشان داریشان

عارفان نکته‌پردازان

لسانمزده ـ یرینه کوره ـ جمعه‌ده نسبت جائز اولدیغندن: [جمع مصححلر کبی جمع مکسرلرده عندالنسبه مفردینه رد اولنور.] قاعدهٔ عربیه‌سنه رعایت ایدلمز. بناءً علیه [خلق ـ حکمت ـ دولت ـ کلمه‌لرینك جمع مکسرلری اولان [اخلاق ـ حکم ـ دول] کلمه‌لرینه یاء نسبت الحاقیله بر ر موصوفه صفت یاپیلیر :

مسائل اخلاقیه

کلمات حکمیه

محافل دولیه

بو ترکیبلر قاعدهٔ مذکوره‌یه تبعاً [مسائل خلقیه ـ کلمات حکمیه ـ محافل دولیه] صورتنده ایراد ایدیله‌جك اولسه شیوهٔ

لسان هرج ومرج ایدلمش اولور. بوایسه مسامحه ایدیلیر موادندن دکلدر.

دوائر رسمیه‌دن بر مقامك اسمی اولان [طوپخانهٔ عامره - پوسته‌خانهٔ عامره] تعبیرلری مضاف الیهك مضافه تقدیمیله تشکل ایتمش بر ترکیب اولوب برنجیسنك جزء اولی ترکجه، ایکیسنك جزء اولی ایسه ترکجه حکمنده اجنبی برکلمه اولدیغندن وحال بوکه فارسی اصولیله یاپیلان ترکیبلرك هیچ برجزئی ترکجه اوله‌میه‌جغندن ذاتاً خلاف قاعده تشکل ایتمش اولان بوترکیبلره برده «عامره» کلمه‌سنی صفت اوله‌رق الحاق ایدوب [طوپخانهٔ عامره - پوسته خانهٔ عامره] دینلمسی مخالف اصول ایسه‌ده غلط اوله‌رق مذکور تعبیرلر ایله امثالی استعمال ایدلمکده‌در. فقط بونلره قیاساً [یازیخانهٔ لطیف - قاصهٔ مصنعه] ترکیبلری ترتیب ایدیله‌مز.

§

عربجه‌ده مصادرك تأنیث وتذکیری مساوی ایسه‌ده لسانمزده تاء زائده‌لی مصدرلرك صفتلری مفرد مؤنث، تاء زائده‌سز مصدرلرك‌ده صفتلری مفرد مذکر اوله‌رق ایراد اولنور:

خلقت حسنه

لطف مسبوق

آخرنده الف زائده بولنان بعض کلمه‌لرك تأنیثی معتبردکلدر:

صحرای واسع

فتوای شریف

آخرنده الف ممدوده بولنان عربی کلمه‌لرك موصوف حاللرنده محذوف اولان همزه‌لری ــ لزوم کورلمدکجه ــ اعاده ایدلمز. مثلا [حکمای اسلامیه ــ صحرای دلکشا] ترکیبلرنده موصوف اولان [حکما ــ صحرا] کلمه‌لرینك محذوف اولان همزه‌لرینی اعاده ایله [حکماء اسلامیه ــ صحراء دلکشا] دیمز. فقط «با ــ تا» کبی بر هجالی کلمه‌لرك موصوف حاللرنده ــ مضاف حاللرنده اولدیغی کبی ــ همزه‌لری اعاده ایدیلیر:

باء موحده

تاء طویله

خاء معجمه

اواخرنده الف مقصوره بولنان [معنی ــ فتوی] کبی کلمه‌لر فارسی اصولیله موصوف اولدقلری وقت ایکی صورتله قوللانیلیر.

عربلر کبی اوقونورسه آخرنده‌کی الف مقصوره الف ممدوده‌یه تحویل ایدیلوب بریاء مکسوره علاوه قیلنیر:

معنای لطیف

فتوای شریف

عجملر کبی تلفظ اولنورسه برهمزهٔ مکسوره الحاق ایدیلیر:

عیسیٔ معجزدم

دعویٔ نابجا

بو صورت نظمه مخصوص کیبدر.

یاء ممدوده ایله نهایت بولان عربی کلمه‌لرك فارسی اصولیله موصوف اولدقلری زمان « ی » لری — مضاف حاللرنده اولدیغی کبی — اکثریا مخفف ، بعضاً ده مشدد اوله‌رق قوللانیلیر.

مخفف اوله‌رق استعمالی حالنده بر همزهٔ مکسوره علاوه اولنور:

مثنویٔ شریف

صبیٔ ذکی

مشدد اوله‌رق قوللانلدیغی وقت ایسه یاء مذکوره — آخرلری هاء رسمیه وحروف مددن خالی اولان کلمه‌لر کبی — مکسور اوقونور:

سخیِ بی نظیر

خارجیِ عنید

§

[جمع مذکر سالم] صیغه‌سی اسلوب فارسی اوزره بر موصوفك صفتی اولنجه عربیده اولدیغی کبی ـ حالت نصب وجر بیننده مشترك اولان صیغه‌نك ایرادی لازم کلمز ، یرینه کوره هر ایکیسی قوللانیلیر:

حکمای آلهیون

مشاهیر سیاحین

لساننزده مستعمل « ذوفنون » کبی تعبیرلرك بر موصوفه فارسی اصولیله صفت واقع اولنجه «ذو»لری «ذی» یه تبدیلی اقتضا ایتمز.

نه «ذو»نك دخول ایتدیکی کلمه‌یه «ذی»، نه‌ده « ذی » نك دخول ایتدیکی کلمه‌یه «ذو» داخل اوله‌بیلیر . مثلا : [حکیم ذو فنون] دیه‌جك یرده [حکیم ذی فنون) دینلمدیکی کبی (نبی ذی شان) مقامنده‌ده (نبی ذوشان) دینلمز. بناءً علیه (حضرت اولوالامر) تعبیری یاکلش عد ایدیله‌رك (حضرت اولی‌الامر) صورتنده ایراد ایدلمه‌ملیدر.

فارسی اسلوبی اوزره موصوف اوله‌جق کلمه‌لرك آخرلرینی حروف متصله‌دن اولدیغی زمان بونلره صفت اوله‌جق کلمه‌لرك اولکی حرفلرینه بیتشدرمك جائزدکلدر. بناءً علیه (جامع شریف ـ مجلس منیر) ترکیب توصیفیلرینی (جامعشریف ـ مجلسمنیر) صورتنده یازمق غلط عد اولنور.

§

تمرین — آشاغیده‌کی ترکیب توصیفیلرك نصل تشکل ایتدکلری کوسترلمکله برابر صفت وموصوفی تعیین اولنه‌جق :

(مرد عاقل ـ حرمین محترمین ـ کلمات نصیحه ـ ادبای عثمانیه ـ مشایخ واصلین ـ علمای عاملین ـ مفسرین عظام ـ حکمیات اسلامیه ـ فیوضات الهیه ـ قصیدهٔ غرا ـ قرآن کریم ـ طفل ذکی ـ مرد هنرور ـ پادشاه معارفپرور ـ باغ دلکشا ـ قصر عالی ـ حکمت بالغه ـ صحبت دیرینه ـ افکار عالیه ـ فلاسفهٔ مشهوره ـ صلوات زاکیات)

§

﴿ عربجه ترکیب توصیفی[1] ﴾

لسانمزده جریان ایدن عربجه ترکیب توصیفیلرده‌ده —

فارسیده اولدیغی کبی — ترکجـه ترکیب توصیفیلرك عکسـنه اوله‌رق موصوف اول ، صفت صکره کلیر . هم موصوف ، هم‌ده صفت معرفـه اولور . فقط موصوفـده حرف تعریف بولنماز .

اسلوب عربی اوزره یاپیـلان ترکیب اضـافیلرده‌کی قاعدهٔ قرائت بونده دخی جاریدر .

برقاچ مثال :

خدیجة الکبری

رمضان المبارك

جمادی الاولی

﴿ مهمه ﴾

مضافی ، صفت واقع اولان عربی ترکیب اضـافیلر ، فارسی قاعده‌سی اوزره بر موصوفـه صفت اوله‌رق استعمال اولنورلر :

خواجهٔ معمور الدار

ایشته بو مثالده «خواجه» کلمه‌سی موصوف ، (معمور الدار) ترکیب اضافیسی‌ده صفت واقع اولمشدر .

بعضاً ده عربی ترکیب توصیفیلر قاعدهٔ ترکیه اوزره مضاف الیه اولورلر :

شوال المکرمك غره‌سی

بو کبی تراکیبده اصل مضاف الیه موصوفلردر .

قاعدهٔ فارسیه اوزره‌ده عربی ترکیب توصیفیلر ، مضاف اولورلر .

(غرهٔ شوال المکرم) کبی تراکیبده دخی اصل مضاف الیه موصوفلردر .

﴿ ترکجه ترکیب تعدادی ﴾

ترکجه‌ده عدد اول، معدود صکره کلیر :

اون کتاب

بش قلم

سکسان سنه

بیك غروش

بو ترکیبلرده‌کی (اون ـ بش ـ سکسان ـ بیك) کلمه‌لری عدد، (کتاب ـ قلم ـ سنه ـ غروش) کلمه‌لری‌ده معدوددر .

ترکجه‌ده معدودلر بویله مفرد اوله‌رق ایراد اولنوب هیچ بروقت جمع اولمازلر. بناءً علیه (بش کلمه‌لر) کبی ترکیبلر غلط عد اولنور. فقط شاذ اوله‌رق «بش نفوس» دینور.

— استطراد —

استعماله موافق، قاعده‌یه مغایر اولانه شاذ دیرلر .

(بش نفوس) ترکیبنده‌کی (نفوس) کلمه‌سی ، (نفس)ك جمع مکسری اولدیغندن قاعده‌یه مغایر اوله‌رق ایراد ایدلمشدر . چونکه قاعدةً «نفوس» یرنده «نفس» دینلمك اقتضا ایدردی ،

ایشته (بش نفوس) ترکیبنه قاعده‌یه مغایر استعمـاله موافق اولدیغندن «شاذ» تعبیر اولنور .

§

عدد وصفیلر برر موصوفه صفت اوله‌رق استعمال‌ایدلمکده اولدقلرندن بونلردن تشکل ایدن تراکیبه (ترکیب توصیفی) دینیلیر :

بشنجی او
قرقنجی خطوه
اللنجی سنه
سکزنجی صیره

ایشته بو ترکیبلرده‌کی : (بشنجی ــ قرقنجی ــ اللنجی ــ سکزنجی) کلمـه‌لری صفت ، (او ــ خطوه ــ سنه ــ صیره) کلمه‌لری‌ده موصوف عد اولنور :

عربینك اعـداد وصفیه‌لرده قاعـدهٔ فارسیه اوزره برر موصوفه صفت اوله‌بیلیرلر:

باب اول
فصل ثانی

بو ترکیبلرده (باب ــ فصل) کلمه‌لری موصوف، (اول ــ ثانی) کلمه‌لری‌ده صفتدر .

§

تمرین ـــ آشاغیده‌کی ترکیبلردن هانکیسنك ترکیب‌تعدادی، هانکیسنك ترکیب توصیفی اولدیغی کوستریله‌جك .

(بش صندوق ــ ایکی آرابه ــ اوچ قایق ــ بحث عاشر ــ

قطعهٔ اولی — سکز غروش — فصل سادس — کلمهٔ منجیه — اونجی او — سکزنجی درس — یوزنجی سنه — قاعدهٔ رابعه —

§

﴿ وصف ترکیبی ﴾

وصف ترکیبی — کندیسنده صفت مشبهه، اسم منسوب، اسم مفعول، اسم فاعل معناسی بولنان واکثریا بر موصوفه صفت اوله‌رق قوللانیلان مرکباته دینور.

وصف ترکیبی، باشلیجه یدی نوعدر:

١ — فارسی ترکیب توصیفیلردن صفت موصوفنه تقدیم وموصوفك آخری کسرهٔ وصفیه‌دن تجرید ایدیله‌رك تشکیل اولنور.

مثلا: [دامن پاك] فارسی اصولیله یاپلمش بر ترکیب توصیفی اولوب «تمیزاتك» دیمك اولدیغی حالده صفت واقع اولان (پاك) کلمه‌سی موصوفی بولنان (دامن) کلمه‌سنه تقدیم، موصوف مذکورده کسرهٔ وصفیه‌دن تجرید ایدیلیرنجه (پاك دامن) صورتنه کیروب تمیز اتکلی معناسنی مفید بر وصف ترکیبی اولور.

ترکیب توصیفی	معناسی	وصف ترکیبی	معناسی
سخن شیرین	=طاتلی سوز	=شیرین سخن	=طاتلی سوزلو
بوی خوش	=کوزل قوقو	=خوشبو	=کوزل قوقولو
خوی نیك	=کوزل خوی	=نیکخو	=کوزل خویلو
قدبالا	=اوزون بوی	=بالاقد	=اوزون بویلو

— تنبيه —

هر ترکیب توصیفیدن بو صورتله وصف ترکیبی یاپیله‌ماز . مثلا؛ (کاشانۀ عالی) ترکیب توصیفیسی (عالی کاشانه) صورتنه قونه‌جق اولسه وصف ترکیبی اولماز . زیرا (کاشانۀ عالی) گبی (عالی کاشانه)ده یوکسک کوشك دیمکدر .

بعضاً ده صفت ، موصوفنه مجرد تخفیف ایچون تقدیم اولنور .

مثلا: (خوشاب)ك اصلی (آب خوش) اولوب صفت اولان (خوش) کلمه‌سی، موصوف بولنان (آب) کلمه‌سنه تقدیم قلنه‌رق تخفیف اولنمشدر .

*
* *

٢ — فارسی ترکیب اضافیلردن — اضافت، لامیه اولدیغی صورتده — مضاف الیه، مضافه تقدیم ، مضافده آخرنده‌کی کسرۀ اضافیه‌دن تجرید قلنه‌رق تشکیل اولنور .

مثلا: (آی ضیاسی) دیمك اولان (پرتو ماه) فارسی اصولیله یاپلمش بر ترکیب اضافیدر ، اضافتی‌ده لامیه‌در . بو ترکیبده مضاف الیه اولان (ماه) کلمه‌سی، مضافی بولنان (پرتو) کلمه‌سنه تقدیم ، (پرتو) کلمه‌سی‌ده آخرنده‌کی کسرۀ اضافیه‌دن تجرید ایدیلیویرنجه (ماه پرتو) صورتنه کیروب (آی ضیالی) معناسنی مفید وصف ترکیبی اولور.

ترکیب اضافی	معناسی	وصف ترکیبی	معناسی
سمات فضیلت	— فضیلتك علامتی	— فضیلت سمات	— فضیلت علامتلی
شعار لطافت	— لطافتك شعاری	— لطافت شعار	— لطافت علامتلی
جاه جم	— جمك مسندی	— جمجاه	— جم مسندلی
کوکبهٔ علی	— علینك کوکبه‌سی	— علی کوکبه	= علی کوکبه‌لی

— تنبیه —

اضافتی، لامیه اولسه‌ده هرترکیب اضافیدن ، وصف ترکیبی یاپیله‌ماز،

مثلا: [صفای دل] ترکیب اضافیسی ، [دل صفا] صورتنه قونه‌جق اولسه هیچ بر معنی چیقه‌ماز.

بعضاً‌ده مضاف الیه. مضافه مجرد تخفیف ایچون تقدیم قلنیر مثلا : [سیلاب] کلمه‌سنك اصلی [آب سیل] اولوب مضاف الیه اولان [سیل] کلمه‌سی، مضافی بولنان [آب کلمه‌سنه تقدیم ایدیله‌رك [سیلاب] شکلنه قونمشدر . بو تقدیم و تأخیر مجرد تخفیف ایچوندر زیرا [آب سیل] کبی [سیلاب]ده [سیل صویی] دیمکدر.

*
* *

٣ — فارسی ترکیب تشبیهلردن کسرهٔ اضافیه‌یی حذف ایله تشکیل اولنور.

مثلا: [ماه‌رو] آی کبی یوز معناسنه بر ترکیب تشبیهی اولوب مشبه‌به اولان [ماه] کلمه‌سندن کسرهٔ اضافیه قالدیریلیورنجه [آی یوزلو] معناسنی مفید وصف ترکیبی اولور،

ترکیب تشبیهی	معناسی	وصف ترکیبی	معناسی
سروقد	= سرو کبی بوی	= سر و قد	= سرو بویلو
کل رخ	= کل کبی یوز	= کلرخ	= کلی یوزلو
آیینهٔ رو	= آیینه کبی یوز	= آیینه رو	= آیینه یوزلو

— تنبیه —

هر ترکیب تشبیهدن بو وجه ایله وصف ترکیبی تشکیل ایدیله‌مز.

مثلا: [نور کبی معرفت] دیمك اولان [نور معرفت] ترکیب تشبیهیسندن کسرهٔ اضافیه قالدیریله‌جق اولسه وصف ترکیبی اوله‌میه‌جغی کبی بر معناده افاده ایتمز.

*
* *

٤ — فارسی ترکیب توصیفیلردن موصوفك کسره‌سی حذف ایدیله‌رك تشکیل اولنور.

مثلا: [مسرور کوکل] دیمك اولان [دل شاد] ترکیب توصیفیسندن موصوفك کسره‌سی حذف ایدیلیورنجه [دلشاد] صورتنه کیروب [مسرور کوکللو] معناسنی مفید وصف ترکیبی اولور.

ترکیب توصیفی	معناسی	وصف ترکیبی	معناسی
دل تنك	= دلتنك	طار کوکل =	طار کوکللو
خانهٔ خراب	= خراب او	خانه خراب =	جاهل، مفلس

— تنبیه —

هر تركيب توصيفيدن موصوفك كسره‌سنك حذفيله وصف تركيبي ياپيله‌ماز.

مثلا: [قيرمزى كل] ديمك اولان [كل احمر] بر تركيب توصيفى ايسه‌ده بوتركيبده موصوف بولنان [كل] كلمه‌سندن كسرۀ وصفيه حذف ايديله‌جك أولسه‌ده وصف تركيبى اولماز

***

٥ — فارسى اسم مفعولك اوزرينه معمولى يعنى مناسب بركلمه تقديم ايديله‌رك تشكيل اولنور.

بلازده

كم كشته

ايشته بونلر برر وصف تركيبى اولوب اسم مفعول اولان [زده- كشته] كلمه‌لرينك (بلا - كم) كلمه‌لرى ادخال ايديله‌رك تشكيل قلنمشلردر.

بووجه ايله ياپيلان وصف تركيبلردن اسم مفعولك آخرنده‌كى هاء رسميه بعضاً حذف ايديلير مثلا : [غم آلود] وصف تركيبسنك اصلى [غم آلوده] اولوب آخرنده‌كى هاء رسميه حذف ايدلمشدر.

***

٦ — ادات عطفك حذفيله تشكيل اولنور:

خوناب

[قانلی صو] دیمك اولان خوناب] وصف ترکیبسنك اصلی [خون آب] درکه واو عاطفه‌نك حذفیله [خوناب] شکلنه قونمشدر.

— اخطار —

بعض تراکیبدن رابطه‌نك حذفیله‌ده وصف ترکیبی یاپیلیر:

خانه بردوش

دست دربغل

ایشته بو مثاللرك اصللری [خانه بر دوشست — دست دربغلست] اولوب ادات خبر اولان [است]لرك حذفیله وصف ترکیبی اولمشلردر.

**
*

٧ — امر حاضرك اولنه مناسب برکلمه علاوه اولنه‌رق تشکیل اولنور:

معرفت کستر

هنر پرور

ایشته «دوشه» معناسنه اولان (کستر) ایله «بسله» معناسنه اولان (پرور) امر حاضرلرینك اوللرینه (معرفت — هنر) کلمه‌لری علاوه اولنه‌رق تشکیل ایدلمشلردر. بونلر (معرفت — دوشه‌یجی هنربسله‌یجی) دیمکدر.

— تنبیه —

وصف ترکیبلرك صورت املاسنده طوتیله‌جق اصول شوندن عبارتدر.

ایکی کلمه‌دن مرکب اولان وصف ترکیبلر برکلمه حکمنده اولدیغندن بونلری تشکیل ایدن کلماتدن برنجی کلمه‌نك آخری حروف متصله‌دن ایسه ایکنجی کلمه‌نك اولکی حرفنه ـ حسن خطه چرکینلك ویرمدیکی، اوقونشده‌ده کوچلك چکلمدیکی حالده ـ بیتشدیریلیر.

ایشته (روشندل ـ آهندل ـ دلتنك ـ کلرخ ـ رهنما ـ دلبر) وصف ترکیبلری بووجه ایله یازلمشدر.

بونلرك (روشن دل ـ آهن دل ـ دل تنك ـ کل رخ ره‌نما ـ دل بر) صورتلرنده یازلملری جائز دکلدر.

بعض وصف ترکیبلر ایکی صورتله‌ده یازیله‌بیلیر:

سعادتنمون

سعادت نمون

حسن خطه چیرکینلك ویردیکی ، اوقونشده‌ده کوچلك چکلدیکی صورتده آیری یازلملری لازمه‌دندر.

مثلا: (عالی مشرب ـ جم مسند ـ علی کوکبه ـ آهن سرشت ـ دست شوی ـ زینت فزا) وصف ترکیبلری بتیشدیریله‌رك : (عالیمشرب ـ جمسند ـ علیکوکبه ـ آهنسرشت ـ دستشوی ـ زینتفزا) صورتنده یازلملری خوش اولماز.

چونکه بونلرك کیمیسنك حسن خطه چرکینلك ویردیکی کیمیسنك‌ده اوقونشنده کوچلك چکلدیکی بك نظرده کوریلور

وجه اخیراوزرنده یاپیلان وصف ترکیبلردن بعضلرینی اسم ایله امر حاضر میاننه ناء نافیه ادخال ایدیله‌رك منفی صورتنه قونور.

سخن ناشناس

نصیحت ناپذیر

ناء نافیه‌یی اوله کتیره‌رك (ناسخن شناس ـ نانصیحت پذیر دیمك جائز دکلدر.

برقاچ مثال

آتش افشان = آتش صاچیجی، صاچان

آتشبار = آتش یاغدیریجی، یاغدیران

آرامساز = آرام ایدیجی، ایدن

آشتی پرور = صلحی التزام ایدیجی، ایدن

آفرین‌خوان = آفرین دییجی، دیین

خیر خواه = خیر ایستییجی، ایستین

دسترس = نائل. موفق اولیجی، اولان

دانه‌چین = دانه طوپلاییجی، طوپلایان

تمرین — آشاغیده‌کی امر حاضرلره مناسب بر اسم علاوه ایدیله‌رك وصف ترکیبی یاپیله‌جق:

(بخش ـ نویس ـ یاب ـ کوی ـ بین ـ ران ـ دان ـ در ـ پیرا ـ آزمای ـ آور ـ افروز ـ فکن ـ آموز ـ اندوز ـ انکیز ـ بوس ـ باف ـ باز ـ جوی ـ ربا ـ زن ـ

شکل ـ کزین ـ فرمای ـ کذار ـ کشاد ـ کستر ـ کش نما ـ پوش)

﴿ ترکیب تام ﴾

ترکیب تام ـ مخاطبه فائدهٔ تامه افاده ایدن سوزه دینور ، مثلا: (هوا کوزلدر)، (بهار کلدی) عباره‌لری برر ترکیب تامدر . مخاطب ، برنجیسندن هوانك کوزل اولدیغنی ، ایکنجیسندن‌ده بهارك کلدیکنی آکلامغله مستفید اولور . شو استفاده‌یه سبب ، بوعباره‌لری تشکیل ایدن کلمه‌لرینك بینلرنده اسنادك بولنمسیدر.

«اسناد» لغةً (نسبت ایتمك، ایدلمك) معناسنده مستعملدر ، اصطلاحاً ایسه (مبتدا ایله خبر ، فاعل ویا نائب فاعل ایله فعل بیننده‌کی نسبت تامه)یه دینور.

ترکیب تام، (جمله، کلام) نامیله‌ده یاد اولنور.

﴿ جمله ﴾

جمله ـ ایکی قسمدر: جملهٔ اسمیه، جملهٔ فعلیه

ـــ جملهٔ اسمیه ـــ

جملهٔ اسمیه ـ مبتدا خبر ایله رابطه‌دن تشکل ایدن سوزه دینور.

ترکجه‌ده (مبتدا) اول، (خبر) صکره کلیر . مثلا : (طاش قاتیدر) سوزی بر جملهٔ اسمیه‌در ، ایشته بو جمله‌ده

«مبتدا واقع اولان (طـاش) کلمه‌سی اول ، «خبر» واقع اولان (قاتی) کلمه‌سی‌ده صکره کلمشدر.

(مبتدا)

مبتدا — اسم ویا اسم حکمنده برکلمه‌درکه خبر آکا اسـناد اولنور.

ایشته (طاش قاتیدر) جمله‌سنده خبر واقع اولان (قاتی) کلمه‌سی، مبتدا واقع اولان (طاش) کلمه‌سنه اسناد اولنمشدر.

بوجمله‌ده مبتدا واقع اولان (طاش) کلمه‌سی اسـمدر . جمل آتیده‌کی مبتدالر ایسه اسم دکل، اسم حکمنده برر کلمه‌در:

— چالشمق ایبدر.

— بن چالشقانم.

بو جمله‌لرده مبتدا واقع اولان (چالشمق - بن) کلمـه‌لری اسم دکلدر . فقط اسم حکمنـده اولدقلرندن بوراده مبتـدا اولمشلردر. (چالشمق) مصدر، (بن)ده ضمیر شخصیدر .

(مهمه)

بعضاً صفتلر محذوف اولان موصوفلری اعتباریله مبتـدا اولورلر.

مثلا : (تحصیل معارفه چالشمیان احمقدر.) جمله‌سـنده اسم فاعل اولان **(چالشمیان)** کلمه‌سی **محـذوف** اولان موصوفی اعتباریله **مبتدا** اولمشدر. **بوراده محـذوف** اولان موصوف

[کیمسه] کلمه‌سیدر . جمله [تحصیل معارفه چالشمیان کیمسه آحمقدر .] تقدیرنده‌در .

برقاچ مثال دها :

— هنرور هریرده محترمدر .

— ادبی اولمیان صحبته لایق دکلدر .

— کندی عقلنی بکنمه نصیحت ویرن برناصحه محتاجدر .

§

بعضاً اسم اشارتده محذوف اولان مشارالیهی اعتباریله مبتدا اولور .

مثلا : [بو ، چوق ذکیدر .] جمله‌سنده اسم‌اشارت اولان [بو] کلمه‌سی محذوف اولان مشارالیهی اعتباریله مبتدا اولمشدر . بوجمله (بوافندی چوق ذکیدر .) تقدیرنده‌در .

برقاچ مثال دها :

— اوبك تربیه‌لیدر .

— شو درسده برنجیدر .

— بو ، صنفك اك چالشقانیدر .

§

تمرین — آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولنان مبتدالر تعیین اولنه‌جق ؛

(عثمانلیلر ، مرحمتلیدر — اوقویوب یازمق بیلمین هریرده محقردر — دولت علیه‌نك پای تختی استانبول شهریدر — حق شناس کلب ، نانکور آدمدن ایيدر — بیکانه‌دن احتراز ایتمك

واجبدر — يوك چكن مركب آدم ييرتان آرسلانه مرجحدر — بز چالشقانز)

(خبر)

خبر — صفت ياخود اسم ويا اسم حكمنده بركلمه‌دركه كنديسنده اسناده دلالت ايدر بركلمه بولنور . بوكلمه ايسه « در » ادات خبريله (م ، ن ، سك ، سكز) ضمير نسبيلريدر . بونلره « رابطه » دينور .

مبتدا اسم ويا اسم حكمنده بركلمه اولورسه خبرينه « در » اداتى لاحق اولور :

برر مثال :

كونش پارلاقدر

او ، كاتبدر .

چالشمق ، فائده‌ليدر .

شومثاللرده مبتدا واقع اولان « كونش » اسم ، « او » ضمير غائب ، « چالشمق » مصدر اولديغندن بونلرك خبرلرينه « در » اداتى علاوه قيلنمشدر .

— تنبيه —

ذوى العقولدن اولان اسم ايله ضمير غائبك جمعى ، مبتدا اولديغى وقت خبرى اكثريا جمع اوله‌رق ايراد اولنور واداتِ جمع اولنان « لر » كلمه‌سى « در » ادات خبرندن صكره كتيريلير :

انسانلر عجولدرلر .

آنلر چالشقاندرلر .

ایشــته مبتدا اولان (انســانلر) کلمه‌سی جمع اولمقله برابر اسمك ذوی‌العقول قسمندن بولندیغی جهتله خبرینه «لر » اداتِ جمعی ، « در » لفظندن صکره کتیرلمشدر . کذلك مبتدا اولانِ « آنلر » کلمه‌سی ضمیرِ شــخصینك جمع غائبی اولدیغندن خبرینه « لر » اداتِ جمعی ، « در » لفظندن صکره علاوه قیلنمشدر .

برده مؤنث حقیقینك ذوی‌العقولی مبتــدا اولدیغی وقت مطابقت شریطه‌سنه رعايةً خبری‌ده مؤنث‌اوله‌رق ایراداولنور :

زینت خانم عاقله‌در .

بوقادین صالحه‌در .

بوصورت ، خبر واقع‌اوله‌جق کلمه ، عربجه اولدیغنه کوره . بناءً علیه (فلان خانم اختیاره‌در) دیمك کولنج اولور .

شــوراسنی‌ده عرض ایده‌لم که بومطــابقته بزجه هریرده رعایت لازم دکلــدر . بز (زینت خانم عاقلدر) دیمکی (زینت خانم عاقله‌در ،) دیمکه ترجیح ایدرز .

§

اســمك ذوی‌العقول طاقمندن اولمیان مبتدا جمع اولســه‌ده اکثریا خبری مفرد اوله‌رق ایراد اولنور .

یوللر کنیشدر .

آغاجلر صیقدر .

غزته‌لر اوجوزدر .

ایشته ــ بومثاللرده مبتدا واقع اولان (یوللر ــ آغاجلر ــ

غزته‌لر) جمع اولدقلری حالده خبرلری مفرد اوله‌رق ایراد اولنمشدر .

مبتدا ، ضمیر شخصینك متکلمی ویا مخاطبی اولورسه خبرلرینه (م ، ز ، سك ، سکز) ضمیر نسبیلری لاحق اولور .
« م » متکلمك مفردینه « ز » جمعنه مخصوص اولدیغی کبی « سك » مخاطبك مفردینه ، « سکز » ده جمعنه مخصوصدر :

— بن کاتبم .

— بز عاقلز .

— سن ذکیسك .

— سز چالشقانسکز .

— اخطار —

ضمیرشخصینك متکلمنه خبر اوله بیله جك کلمه ، آخری متحرك ایسه (م ـ ز) ضمیر نسبیلری ، بر « ی » علاوه اولنه‌رق (یم ـ یز) صورتلرنده ایراد اولنور .

— بن عثمانلی یم .

— بز عقللی یز .

§

تمرین — اشاغیده‌کی جمله‌لرده‌کی مبتدالر ایله خبرلر تعیین اولنه‌جق :

(الکفنا آرقداش جهلدر ـ امورك حسن جریانه سبب طوغریلقدر ـ طمع اسارت دائمه‌در ـ چالشمق الك خیرلی

سرمایه‌در ــ أدب الك خیرلی میراثدر ــ برك كله نسـیم سحر سد راهدر)

— تنبیه —

خبرده اصل اولان صـفت اولمقدر . فقط بعضاً خبر اسم ویا اسم حكمنده بركلمه اولور :

ــ شو كورینن اولكردر .

ــ انسانی احیا ایدن چالشمقدر .

ــ بوكا سبب بنم .

بومثاللرده خبر واقع اولان (اولكر) اسم ، (چالشمق) مصدر ، (بن) ده ضمیر شخصیدر .

بعضاً اسم اشارتلر محذوف اولان مشارالیهی اعتباریله خبر اولورلر :

ــ اوایشه سبب بودر .

ــ بولوحه‌یی یازان شودر .

بوجمله‌لرده اسم اشارت اولان (بو ــ شو) كلمه‌لری محذوف اولان موصوفلری اعتبـاریله خبر واقع اولمشـلردر . بونلر (بو آدم ــ شوچوجق) تقدیرنده‌در .

تركجه مضافلرده مبتدا ، خبراولورلر :

ــ احمدك پدری زنكیندر .

ــ بزم سوزمز طوغریدر .

بومثاللرده مضـاف اولان (پدری ــ سوزمز) لفظلری مبتدا واقع اولمشدر .

ـ شوكلن مصطفانك برادريدر .

ـ نوري بك بنم عمجه‌مدر .

بومثاللرده‌ده مضافِ اولان (برادري ـ عمجه‌م) لفظلري خبر واقع اولمشلردر .

فارسی ، عربي تركيبلر دخی بر كلمه حكمنده طوتيله‌رق مبتدا خبر اولور .

بر ايكی مثال :

ـ مراجعتگاه يگانه كتاب‌اللّهدر .

ـ رمضان‌المبارك شهر مغفرتدر .

برنجی مثالده (مراجعتگاه‌يگانه) تركيب فارسيسی مبتدا ، (كتاب‌اللّه) تركيب عربيسی‌ده خبر واقع اولمشدر .

ايكنجی مثالده‌ده (رمضان‌المبارك) تركيب عربيسی مبتدا ، (شهرمغفرت) تركيب فارسيسی‌ده خبر واقع اولمشدر .

بعض كره‌ده ظرفلرله (دن ـ ايچون ـ ايله ـ اوزره ـ قدر ـ كبی) اداتلرينك لاحق اولدقلری كلمه‌لر «خبر»اولورلر .

برر مثال :

ـ پدرم اوده‌در .

ـ عنايت اللّهدندر .

ـ ايتديكم خدمت حق ايچوندر .

ـ انسانك مزيتی كمال ايله‌در .

ـ احمدافندي حجازه كيتمك‌اوزره‌در .

ـ مجلس ساعت اونه‌قدردر .

ـ ایش دیدیکم کیبیدر .

§

شمدی‌یه قدر مثال اوله‌رق ایرادایدیلن جمله‌لرك برایکیسندن ماعداسی مثبتدر . جملهٔ منفیه ایسه بروجه آتی تشکیل اولنور : برجملهٔ مثبته‌یی منفی یاپمق ، رابطه‌دن اول ادات نفی اولان (دکل) کلمه‌سنی ایراد ایتمکه وابسته‌در . مثلا : (احمد ذکیدر ـ بن اختیارم) جمل مثبته‌سی (احمد ذکی دکلدر ـ بن اختیار دکلم) صورتنه قونجه منفی اولور .

برقاچ مثال :

مثبت	منفی
ـ عثمان افندی چالشقاندر .	ـ عثمان افندی چالشقان دکلدر .
ـ سز تنبلسکز	ـ سز تنبل دکلسکز .
ـ بز اختیارز .	ـ بز اختیار دکلز .
ـ آنلر چوجقدرلر .	ـ آنلر چوجق دکلدرلر .

§

بعضاً جملهٔ منفیه‌ده خبره (غیر ـ نا ـ بی ـ سز) کلمه‌لرندن بری علاوه اولنور :

برو مثال :

ـ درس زمانلرینی اویونله کچیرمك غیر جائزدر .

ـ جاهله سوز آکلاتمق ناقابلدر .

ــ دیکلمینه نصیحت ویرمك بی فائده‌در ،

ــ درسنه چالشمیان عقلسزدر .

§

بعضاً جملهٔ مثبته‌ده (وار) ، جملهٔ منفیه‌ده‌ده (یوق) کلمه خبر اولور .

بر مثال :

ــ آنك بکا چوق ایلکی وار .

ــ بنم آکا هیچ برفنالغم یوقدر.

برنجی مثالده مضاف اولان « ایلکی » لفظی مبتدا ، « وار » کلمه‌سی خبر ، « در » ده‌ادات خبردر .

ایکنجی مثالده‌ده مضاف اولان « فنالغم » لفظی مبتدا ، « یوق » کلمه‌سی خبر ، « در » ده ادات خبردر .

بوکلمه‌لردن بعض‌کره « در » ادات خبری حذف اولنور :

ــ الحمدلله هرشیئمز وار .

ــ هیچ برشیئه احتیاجمز یوق .

§

برقاچ مبتدا عطف طریقیله برخبره ربط اولنه‌بیله‌جکی کبی برقاچ خبرده بوصورتله مبتدایه اسناد اولنه‌بیلیر :

ــ فلان وفلان چالشقاندرلر .

ــ فلان افندی ، چالشقان وذکی وتربیه‌لیدر .

برنجی جمله‌ده مبتدا اولان (فلان وفلان) لفظلری عطف واسطه‌سیله (چالشقان) خبرینه ربط اولنمشلردر .

ایکنجی جمله خبر اولان (چالشـقان ، ذکی ، تربیـه‌لی) کلمه‌لری‌ده عطف واسطه‌سیله مبتدا اولان (فلان) لفظنه اسناد اولنمشدر .

بویله یرلرده رابطه صوك خبره لاحق اولور .

ـ سز ذکی وچالشقانسکز .

ـ بز عالم وعابدز .

(عطف)

عطف — میل ایتدیرمك دیمكدر . لسانمزده ادات عطف اوله‌رق برچوق کلمه استعمال ایدلمکده ایسه‌ده بورادہ اك زیاده شایان بحث وایضاح اولانی « واو عاطفه » در .

— واو عاطفه —

واو عاطفه — عربیدن آلنمشـدر . کلمه‌لری ، جمله‌لری بربرینه عطف ایدر .

واو عاطفه‌دن اول کلن کلمه وجمله‌یه « معطوف علیه » ، واو عاطفه‌دن صـکره کلن کلمه وجـمله‌یه‌ده « معطوف » تعبیر اولنور .

— تنبیه —

واو عاطفه — ایکی کلمه بیننـده بولنوب ایکیسی‌ده عربی ویا فارسی ، یاخود بری عربی ، بری فارسی اولورسه معطوف علیهك آخرینه نظر اولنور .

معطوف علیهك آخرنده حروف مددن بری ویاهاء رسمیه اولورسه واو عاطفه مضموم اوقونور :

صفا وکدر

آهو وشیر

کشتی وملاح

خانه وکاشانه

بومثاللرده (صفا ـ آهو ـ کشتی ـ خانه) کلمه‌لری معطوف علیه ، (کدر ـ شیر ـ ملاح ـ کاشانه) کلمه‌لری‌ده معطوفدر . (صفا ـ آهو ـ کشتی) کلمه‌لرینك آخرنده حرف مد ، « خانه » کلمه‌سنك آخرنده هاء رسمیه بولندیغی ایچون واو عاطفه‌لر مضموم اوقونیور .

معطوف ، معطوف علیهك هرایکیسی ترکجه ویابری ترکجه ، دیکری عربی ویافارسی اولورسه واو عاطفه مفتوح اوقونور :

صو واکمك

قپو وحلقه

بیاض وصاری

تخته وچیوی

یورغی ودستره

معطوف ، معطوف علیهك هر ایکیسی عربی ، فارسی ویا بری عربی دیکری فارسی اولور ومعطوف علیهك آخرنده حرف مد ، هاء رسمیه اولمازسه واو عاطفه اوقونماز. معطوف علیهك آخرینی مضموم اوقودر .

عِلْمْ وَعمل

مِهر ومَاه

پدر و والدة

قلم وكاغذ

بومثاللردن معطوف عليه اولان [علم – مهر – پدر – قلم] كلهلرينك آخرلرنده حرف مد اولمديغى كبى هاء رسميهده بولنمديغنـدن واو عاطفه اوقونميوب مذكور كلهلرك آخرلرى مضموم اوقونيور .

جمله باشنده بولنان واو عاطفهلر مفتوح اوقونور . مثلا : [احمد افنـدى پك عقلليدر وهله تربيهسـنه هيچ بر ديهجك يوقدر .] عبارهسـندهكى واو عاطفه جملهنك باشـنده بولنديغى ايچون مفتوح اوقونيور .

لسانمزده مستـعمل تعبيرات عربيـهدهكى واو عاطفهلرك مفتوح اوقونهجغنى اخطاره حاجت يوق ظن ايدرم :

بِالصِّحَّةِ وَالْعافِيَة

بالعز والشرف

﴿ جملهٔ فعليه ﴾

جملهٔ فعليـه — فاعل ايله فعل معلومدن ونائب فاعل ايله فعل مجهولدن تشـكل ايدن سوزه دينور . فاعل ، نائب فاعل اول ، فعل صكره كلير .

مثلا : [بهار كلدى – كللر آچلدى] برر جملهٔ فعليهدر .

[بهار كلدی] جمله‌سی فاعل ایله فعل معلومدن، [كللر آچلدی] جمله‌سی‌ده نائب فاعل ایله فعل مجهولدن تشكل ایتمشدر .

(فاعل)

فاعل — كنديسندن بر فعل ويا بر حال صادر اولديغی آكلاشيلان اسمه دينور .

مثلا : [احمد كليور — محمد كوليور] برر جملهٔ فعليه‌در. بو جمله‌لرده [احمد — محمد] اسملری فاعلدر . [احمد] دن كلمكلك فعلنك، [محمد]دن‌ده كولمكلك حالنك صادر اولديغی آكلاشيليور.

فاعل، اسم اولديغی كبی اسم حكمنده بر كلمه‌ده اولور.

برز مثال :

چالشمق، انسانی آچيور.

او، بو اقشام بزه كلير.

بن، يارين امتحانه كيره‌جكم .

سن، جمعه كونلری درسه چالشمليسك .

بو جمله‌لرده فاعل اولان : [چالشمق — او — بن — سن] كلمه‌لری اسم دكلدر. (چالشمق) مصدر ، (او — بن — سن) كلمه‌لری‌ده ضمير شخصيدر .

بعضاً صفتلر دخی محذوف اولان موصوفلری اعتباريله فاعل اولورلر .

بر قاچ مثال :

بيلن سويلسون .

بیلمین صوصسون.
شهادتنامه‌یی چالیشان آلیر.
چالشمیان مأیوس قالیر.

ایشته بوجمله‌لرده (بیلن، بیلمین ـ چالیشان ، چالشمیان) کلمه‌لری محذوف اولان موصوفلری اعتباریله فاعل اولمشلردر . بونلر : (بیلن کیمسه ، بیلمین کیمسه ـ چالشان شاکرد ، چالشمیان شاکرد) تقدیرنده‌در .

فاعل اولان متکلم، مخاطب ضمیرلری اکثریا حذف اولنور:
— بوهفته حضرت خالده کیده‌لم .
— مکتبه هانکی کون کیدییورسکز؟

بوجمله‌لرده فاعللر حذف اولنمشلردر.

محذوف اولان فاعلی بولمق پك قولایدر . فعله نظر ایدرسك : اکر فعل، مفرد متکلم ایسه فاعل (بن)، جمع متکلم ایسه (بز) ، مفرد مخاطب ایسه (سن) ، جمع مخاطب ایسه (سز) ضمیر شخصیسیدر .

بناءً علیه برنجی جمله‌ده محذوف اولان فاعل (بز). ایکنجی جمله‌ده‌ده (سز) کلمه‌سیدر.

(نائب فاعل)

نائب فاعل ـــ ادات مفعولی حذف اولنه‌رق فاعل مقامنه قائم اولان مفعول به‌ه دینور.

مثلا : (مکتوب یازلدی) جمله‌سنده (مکتوب) کلمه‌سی

نائب فاعلدر. بوجمله‌ده مقصد اصلی مکتوبك يازلمسی اولديغندن فاعل ، ذکر اولنمامشـــدر . مفعول اولان (مکتوب) کلمه‌سی فاعل مقامنه قائم اولمشدر.

بونك اصلی مثلا : (احمد مکتوبی يازدی) اولوب مکتوبی يازان مطلوب اولمديغنـــدن فاعل اولان (احمد) کلمه‌سی ذکر اولنميه‌رق مفعولی بولنان (مکتوبی) لفظندن علامت مفعولك حذفيله فاعل مقامنه اقامه اولنمش وجمله : (مکتوب يازلدی) صورتنده ايراد ايدلمشدر .

فاعله نسبت اولنان فعله (معلوم) ؛ نائب فاعله يعنی مفعوله تعلق ايدن فعله‌ده (مجهول) تعبير اولنور.

دها آچيقجه سويليه‌لم: (معلوم)؛ فاعلی بيلينن؛ (مجهول)ده فاعلی بيلنمين فعله دينور .

ـــ کون طوغدی .

ـــ هوا آچلدی .

(طوغدی) فعلی معلومدر ، چونکه فاعلی اولان (کون) بيلنميور .

ـــ تثنيه ـــ

بر کلمه‌نك فاعل ويا نائب فاعل اولديغی شـــويله بولنور : (کيم ـ نه) لفظلرندن بريله ايديلن سؤاله جواب اوله‌بيله‌جك کلمه فاعلدر :

ـ خواجه افندی گلدی :

ـ اذان اوقوندی.

برنجی جمله‌ده‌کی [خواجه افندی] لفظی ، [کیم] سؤالنه جواب اوله‌بیله‌جکندن فاعلدر . ایکنجی جمله‌ده‌کی [اذان] کلمه‌سی‌ده ، [نه] سؤالنه جواب اوله‌بیله‌جکندن نائب فاعلدر : کلدی، کیم؟ خواجه افندی. اوقوندی. اوقوندی، نه؟ اذان.

اکر فعل. معلوم ایسه [کیم — نه] سؤاللرندن برینه جواب اوله‌بیله‌جك کلمه‌یه فاعل ، مجهول ایسه نائب فاعل دیرسك .

ایشته «کلدی» فعلی معلوم اولدیغندن « خواجه افندی » یه فاعل، «اوقوندی» فعلی‌ده مجهول اولدیغندن « اذان » کلمه‌سنه نائب فاعل دینلدی .

§

تمرین — آشاغیده‌کی جملهٔ فعلیه‌لردن هانکیسنك فاعل ایله فعل معلومدن، هانکیسنك نائل فاعل ایله فعل مجهولدن ترکب ایتدیکی کوستریله‌جك ومحذوف اولان فاعللر دخی تقدیر اولنه‌جقدر:

(شکوفه‌لر صولدی ــ آی‌طوتلدی ــ نماز قیلندی ــ مکتبه قید ایدلدم ــ عالم هریرده حرمت کورر ــ بونی عمر افندی یازدی ــ جاملر سیلندی، ــ احمد سلانیکه کیتدی ــ بو بحثی قولایجه اوکرندك ــ بز بر ایکی کونه قدر امتحانه کیرجکز ــ چوجق آغلایور ــ

روزکار کسلدی ـ یاغمور یاغیور ـ هوا سیسلندی ـ اوزوملر قارardı ـ یمك پیشیور ـ جامعه کیده‌لم ـ بورایه کل ـ سوز دیکلیك ـ درسمزی بلیه‌لم ـ دون بزه کلمشسکز ـ صنفك برنجیسی اولمق ایسته‌ین درسه چالیشیر ـ وقتنی اویونایله کچیرن پشیمان اولور)

— اخطار —

مبتدا ایله فاعل، نائب فاعله [مسندالیه] خبر ایله فعله‌ده [مسند] تعبیر اولنور:

— الله ، کریمدر .

— خواجه افندی کلدی .

— درس اوقوندی.

مبتدا اولان « الله » ، فاعل اولان « خواجه » نائب فاعل اولان «درس» کلمه‌لرینه «مسندالیه» دینلدیکی کبی «کریم» خبریله «کلدی ـ اوقوندی» فعللرینه‌ده «مسند» دینیلیر،

(منادی)

منادی (ای ـ هی ـ یا ـ ایا) ادات ندالرینك داخل اولدقلری کلمات وترکیباته دینور. مثلا: (ای اوغل! آدم اولمق ایسترسه‌ك تحصیل کمالدن بر آن خالی اولمه) جمله‌سنده‌کی « ای »، ادات ندا، «اوغل»ده منادادر .

— ای —

اِی کلمه‌سی عربی، فارسی، ترکی کلمات وترکیباته داخل‌اولور:

[ای شیخ ـ ای شیخ الشیوخ]، [ای مرد ـ ای مرد نیکبخت]،
[ای قومشو ـ ای قومشونك سوکیلیسی]

«ای» اکثریا حذف اولنور :

افندی! درسکه چالش .

اوغلم! سوزمی دیکلرسه‌ك آدم اولورسك.

[افندی ـ اوغلم] لفظلری منادی اولوب ادات ندالری حذف اولنمشدر. بونلر [ای افندی! ـ ای اوغلم] تقدیرنده‌در.

[ای] کبی [هی] ده عربی ، فارسی ، ترکی کلمات وترکیباته داخل اوله‌بیلیرسه‌ده اولته [به] علاوه اولنه‌رق اکثریا مقام تحقیرده استعمال اولنور :

به هی احمق! ـ به‌هی جاهل!

[یا] ادات نداسی یالکز عربی کلمات وترکیباته داخل اولور:

یانبی ـ یا نبی الرحمه

[ایا] کلمه‌سی ایسه لسانمزده ترکیبات فارسیه‌ده مستعملدر:

ایا پادشاه جهان

بو صورت نظمه مخصوص کیبدر.

فارسینك اداات نداسی اولان [ا] ده لسانمزده بعضاً قوللانلیر .

پادشاها ـ خدایا

(معرفه)

معرفه ــ برشیء معینه وضع اولنان کلمه‌یه دینور .

مثلا: [علی] معرفه‌در. برذات معینك علمیدر. بو کلمه، تلفظ اولندیغی زمان متکلم ایله مخاطب بیننده معلوم اولور .

اسم خاصلر معرفه‌در. یعنی کبی ضمیر شخصیلر، اسم اشارتلر لام تعریفلی کلمه‌لر ایله منادالرده معرفه‌در.

اسم جنسلرك اولنه [او] کلمه‌سی ویا [معهود] لفظی علاوه اولنه‌جق اولورسه معرفه اولور :

[او قلمی کتیر! ـ معهود او صاتلدیمی؟]

بو جمله‌لرده‌کی [قلم ـ او] کلمه‌لری اسم جنس اولدقلری حالده [او ـ معهود] لفظلریله مصدر بولندقلرندن تعریف کسب ایتمشلردر .

بعضاً (او) موقعنده (اول) استعمال اولنور.

اسم جنسلر، برده معرفه‌یه اضافتله تعریف کسب ایدرلر.

مثلا: (احمدك پدری عاقلدر.) جمله‌سنده‌کی (پدر) کلمه‌سی اسم جنس اولدیغی حالده معرفه اولان (احمد) کلمه‌سنه اضافتله تعریف کسب ایتمشدر. یعنی معرفه اولمشدر.

﴿ نکره ﴾

نکره ـ برشیٔ غیر معینه وضع اولنان کلمه‌یه دینور .

مثلا: (ارکك) کلمه‌سی نکردر. بو کلمه عقلادی ذکورك هر فردینه اطلاق اولنه‌بیلدیکندن غیر معیندر .

لسانمزده نکره اداتی (بر) کلمه‌سیدر .

کلمه‌نك اولنه (او) کتیریلنجه معرفه اولدیغی کبی (بر) کتیریلنجه‌ده نکره اولور .

عربيده نکره علامتی ایکی اسره‌در که کلمه‌نك آخرینه وضع اولنور.

لغرضٍ = بر غرض ایچون

لنکتةٍ = بر نکته ایچون

بر صفتله توصیف اولنان اسم جنسلر تخصیص کسب ایدرلر. بونلره (نکرهٔ مخصصه) تعبیر اولنور. مثلا: (تربیه‌لی چوجق سویلیر.) جمله‌سنده‌کی (چوجق) کلمه‌سنه - تربیه‌لی صفتیله تخصص کسب ایتدیکندن - نکرهٔ مخصصه دینور.

§

تمرین — آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولنان معرفه‌لر ایله نکره‌لر تعیین اولنه‌جق:

(عالم آدم شایان حرمتدر - احمد بکك مخدومی پك چالشقاندر - بنده‌کز آکا برشی سویلمدم - اوباغچه پك کوزلدر - بو چوجق پك تربیه‌لیدر - استانبول دارالعرفاندر.)

فاعل، نائب فاعل ایله فعله، مبتدا، خبر ایله رابطه‌یه (ارکان اصلیه‌یه دنیلیر.)

بونلر - یرینه کوره - بر طاقم قیدلر ایله تقیید اولنورلر. برجمله‌ده قید نه قدر چوق اولورسه فائده‌سی اوقدر اتم اولور. قیود مذکوره‌یه «متممات جمله» دینور.

❊ متممات جمله ❊

متممات جمله - اوچدر: متعلقات فعل، تمیز، حال.

— متعلقات فعل —

متعلقات فعل ـ فعللری بر رصورتله تقییدایدن مفعوللردر.

﴿ مفعول ﴾

مفعول — آلتی نوعدر : مفعول به، مفعول الیه، مفعول فیه، مفعول منه، مفعول له، مفعول معه .

— مفعول به —

مفعول به ـ آخرینه ساکن ایسه مکسور قیلنه‌رق علامت اولمق اوزره (ی)، متحرك ایسه (یی) علاوه‌اولنان کلمه‌یه‌دینور. مثلا: (بو سنه نحوی بیتره‌جکز) جمله‌سنده (بیتره‌جکز) فعلنك مفعول بهی اولان (نحو) کلمه‌سنك آخرینه ساکن اولدیغی ایچون مکسور قلنه‌رق علامت اولمق اوزره بر (ی) یازلمش و (شو لوحه‌یی برادرم یازدی) جمله‌سنده‌ده (یازدی) فعلنك مفعول بهی اولان (لوحه) کلمه‌سنك آخرینه متحرك اولدیغی ایچون (یی) قیلنمشدر.

برقاچ مثال :

(کتابی ویریکز ـ اوغلم! دستی‌یی طولدر ـ بو خانه‌یی بن آلدم ـ صوبایی یاقك)

— تنبیه —

بر کلمه‌نك (مفعول‌به) اولدیغنی آکلامق ایچون (کیمی ـ نه‌یی) سواللرندن برینی ایراد ایتمك کافیدر (مفعول‌به) اولان لفظ بو سؤاللردن برینه جواب اولور. ایشته (محمدی کوردم)

جمله‌سنده مفعول به اولان (محمدی) لفظی (کیمی) ، (مکتوبی کوندردم) جمله‌سنده‌ده مفعول به اولان (مکتوبی) لفظی (نه‌یی) سؤاله جواب اولیور: کوردم، کیمی؟ محمدی. کوندردم، نه‌یی؟ مکتوبی .

مفعول بهدن بعضاً علامت مفعول حذف اولنور :

(کتاب اوقودم ــ یازی یازدم) فعللری متعدیدر . هر متعدینك بر مفعول بهی اولور . « اوقودم » فعلنك مفعول بهی « کتاب » کلمه‌سی ، « یازدم » فعلنك مفعول بهی‌ده « یازی » کلمه‌سیدر . مفعول به اولان (کتاب ــ یازی) کلمه‌لرندن علامت مفعول حذف ایدلمشدر. بو جمله‌لر : (کتابی اوقودم ــ یازی‌یی یازدم) تقدیرنده‌در.

مفعول بهدن علامت مفعولك حذفی نکره‌لره مخصوصدر . (کتاب اوقودم ــ یازی یازدم) جمله‌لرنده « مفعول به » اولان (کتاب ــ یازی) لفظلری نکره اولدقلرندن آخرلرنده‌کی علامت مفعول حذف اولنمشدر .

بر قاچ مثال دها :

(صو ایچدم ــ مثل دیکلیور ــ اوزوم یدم ــ اوروج طوته‌جغم)

ــ مفعول الیه ــ

مفعول الیه ــ آخرینه ساکن ایسه مفتوح قیلنه‌رق علامت اولمق اوزره « ه »، متحرك ایسه «یه» علاوه اولنان کلمه‌یه دینور.

(کتابه باقدم ــ مکه‌یه کیتدم)

برنجی جمله‌ده «باقدم» فعلنك مفعول‌الیهی اولان « کتاب » کلمه‌سنك آخرینه ساکن اولدیغی ایچون مفتوح قیلنه‌رق بر « ه » یازلمش، ایکینجی جمله‌ده‌ده « کیتدم » فعلنك مفعول الیهی اولان « مکه » کلمه‌سنك آخرینـــه متحرك اولدیغی ایچون «یه» علاوه قیلنمشدر :

(درسه چالش ــ حقه‌یه مرکب قوی ــ خواجه افندی‌یه رعایت ایلیك ــ والده‌یه اطاعت ایتملی)

ــ تنبیه ــ

بر کلمه‌نك «مفعول‌الیه» اولدیغنی آکلامق ایچون (کیمه ــ نه‌یه) سؤاللرندن برینی ایراد ایتمك کافیدر .

مفعول‌الیه اولان لفظ بو سؤاللردن برینه جواب اولور . ایشته (پدره راست کلدم) جمله‌سنده مفعول‌الیه اولان (پدره) لفظی (کیمه) ، (هوایه کوکندم) جمله‌سنده مفعول‌الیه اولان (هوایه) لفظی‌ده (نه‌یه) سؤالنه جواب اولیور :

راست کلدم، کیمه؟ پدره. کوکندم، نه‌یه؟ هوایه.

ــ مفعول فیه ــ

مفعول فیه ــ آخرینه (ده) ادات ظرفی علاوه اولنـــان کلمه‌یه‌دینور. مثلا: (چالشقان طلبه‌مکتبده صیقلماز.) جمله‌سنده‌کی (مکتبده) لفظی مفعول فیهدر.

ــ مهمه ــ

(ییل ـ آی ـ کون) کبی ازمنه اسملرینه (ظرف زمان)، (مکتب ـ او ـ اوطه) کبی امکنه اسملرینه‌ده (ظرف مکان) اطلاق اولنور.

(ده) اداتی بویله ازمنه وامکنه اسملرینه لاحق اوله‌بیله‌جکی کبی بونلردن معدود اولمیان کلمه‌لره‌ده لاحق اوله‌بیلیر . بعضاً ظرف زمانلردن (ده) اداتی حذف ایدیلیر .

— بو کون امتحان اوله‌جغز.

بو جمله‌ده (کون) کلمه‌سی ظرف زماندر . آخرنده‌کی (ده) حذف اولنمشدر. اعاده‌سی جائزدکلدر. (بوکون امتحان‌اوله‌جغز) مقامنده (بو کونده امتحان اوله‌جغز) دینیله‌مز .

بعضاًده ظرف زمانلردن (ده) اداتنك حذفی جائز اولماز . مثلا: (بویله برکونده نصل شاد اولمیایم) موقعنده (بویله برکون نصل شاد اولمیه‌یم) دینیله‌مز.

(فی ـ در ـ اندر) ادات ظرفلرینك داخل اولدقلری کلمه‌لره مفعول فیه دینیله‌جکی کبی (ظرف)ده تعبیر اولنور :

آخرنده ایکی اوستون بولنان: (ظاهراً ـ باطناً) کبی بعض تعبیرات عربیه‌ده (مفعول فیه) اوله‌رق قوللانیلیر.

❋ مفعول منه ❋

مفعول منه — آخرینه (دن) اداتی علاوه قیلنان کلمه‌یه دینور. مثلا: (بوسنه مکتبدن برنجی‌اوله‌رق چیقدم) جمله‌سنده‌کی (مکتبدن) لفظی مفعول منهدر.

برقاچ مثال دها:

— احمد افندی بروسه‌دن کلمش

— بوصباح اودن برده چیقدم

— دون روزکاردن پنجره آچه‌مدق

— بو کتابدن چوق استفاده ایتدم

مفعول منه، «مفعول عنه»ده اطلاق اولنور.

— تنبیه —

«دن» اداتنك فارسیده مقابلی «از»، عربیده «من ـ عن» کلمه‌لریدر. لسانمزده بو کلمه‌لر بعض تعبیراتده مستعملدر:

برر مثال:

— ازدل وجان سزی سورم.

— احمد افندی من جهةٍ بنی اضرار ایتدی.

— محمد افندی بوسوزی عن جهلٍ سویلدی.

— مفعول له —

مفعول له — آخرینه «ایچون» اداتی علاوه اولنان کلمه‌یه دینور.

مثلا: (بونی برادر ایچون آلدم) جمله‌سنده‌کی «ایچون» ادات تعلیلنك لاحق اولدیغی «برادر» کلمه‌سی «مفعول‌له» در.

— مهمه —

ایچون ـ نظمه مخصوص اولمق اوزره ـ آخرنده «ی» حرل املاسی‌بولنان کلماته تخفیف اولنه‌رق «چون» صورتنده‌ده الحاق اولنور:

برده « ایچــون » آخرنده حرف مد ، حروف املان بری ویاهاء رســمیه اولمیان کلمه‌لرده تخفیف اولنه‌رق « چون » صورتنه قونور . بوصورت نظمه وحالت اضافته مخصوصدر .

کلمـه‌نك آخرنده « ی » دن ماعدا حروف مد ، حروف املادن بری بولنور ویاهاء رســمیه اولورســه « ایچون تخفیف اولنه‌ماز .

— تتمه —

لســانمزده مســتعمل (لســبب ـ لغرض ـ لحکمة ـ لمصلحة ـ لله ورســوله) کبی بعض تعبیراب عربیــه‌ده‌کی لام مکســوره « ایچون » معاســنه ادات تعلیلدر . لام مذکوریه بعضاً « اجل » کلمه‌سی الحاق اولنور :

لاجل المصــلحة

لاجل الامتحان

لاجل الزیارة

فارسیده ادات تعلیل اولان « برای » کلمه‌سی‌ده لســانمزده استعمال اولنور :

(برای مصلحت ـ برای خاطر ـ برای تجربه)

« چونکه ـ زیرا » کلمــه‌لری‌ده ادات تعلیلدر . برحکمك علتنی بیان ایچون سوق اولنان جمله‌لره ادخال اولنورلر :

ـ خواجه افندی سنی سومیور . چونکه درسه چالشمیورسنك .

ـ چالشمقدن کری طورماملی ، زیرا ترقی چالشمقله اولور .

— اخطار —

(چونکه) بعضاً ادات توقیت اولەرق « مادامکه » موقعنده استعمال اولنور وسوز باشنده بولنور :

ـ چونکه آدم اولمق ایستیورسکز ، نیچون مکتبدن قاچیورسکز ؟

(مفعول معه)

مفعول معه ـ آخرینه (ایله) اداتی علاوه قیلنان کلمه‌یه دینور . مثلا : (هر ایش سعی ایله بیتر) جمله‌سنده‌کی (ایله) اداتنك لاحق اولدیغی (سعی) کلمه‌سی مفعول معه‌در .

— مهمه —

« ایله » : (مقارنت ـ وساطت ـ وتعلیل) اداتیدر .

ایکی شیئی بربرینه مقارن کوستررسه ادات مقارنت اولور :

جهانه عبرت ایله نظر قیل .

برشیئه دیکرشیئی واسطه کوسترسه ادات وساطت اولور :

بوحال قلم‌ایله توصیف اولنه‌ماز .

برشیئی دیکر شیئه سبب کوسترسه ادات تعلیل اولور :

کوکل ، بی تابیٔ فراق ایله آه ایتمز اولدی .

— اخطار —

بعضاً « ایله » تخفیف اولنەرق « له » صورتنه قونور :

— یالکز سوزله ایش بیتمز .

« ایله » نك بوصورتله تخفیفنده قاعدهٔ آتیه‌یه رعایت ایدلمك لازمه‌دندر :

« ى » دن ماعدا حرفی مد ، حروف املادن بریله ویاهاء رسمیه‌ایله نهایت بولای کلمه‌یه الحاق ایدیله‌جك « ایله » ، تخفیف اولنه‌ماز .

کلمه‌نك آخرنده حروف مددن ویا حروف املادن « ى » بولنان کلمه‌لره « ایله » اداتی ایکی صورتله‌ده الحاق اولنه‌بیلیر :

کمی ایله ـ کمیله

مفتی‌ایله ـ مفتیله

دستی‌ایله ـ دستیله

فقط اواخرنده « ى » ویا « سی » بولنان مضافلره « له » صورتنده الحاق اولنور . مثلا : (پدری ایله ، عمجه‌سی ایله) دیمك جائز ایسه‌ده (پدریله ، عمجه‌سیله) دینلمك اولادر .

« ایله » نظمه مخصوص اولمق اوزره صوك حرکه‌سی مفتوح اولان کلماته « یله » صورتنده‌ده لاحق اولور :

« یارب نه‌مطیه‌یله کزر قالب عالم »

« لا »

مقارنت اداتی اولان « ایله » یه بعضاً تأکید ایچون « برابر » لفظ فارسیسی علاوه اولنور :

ـ محمد افندی ذکی اولمقله برابر چالشقان‌ده ایدی .

« له » بعضاً مقارنت ، وساطت ، تعلیل اداتی اوله‌رق مصدر اصلیلره لاحق اولور .

مصدر اصلی‌یه لاحق اولان « له » ادات وساطت اولورسه « برابر » لفظی علاوه ایدیله‌مز .

مصدر ثقیللرده « له » ادات تعلیل اولدیغی زمان قاف غینه تبدیل ایدیلیر .

ــ احمد افندینك بوبابده‌کی فکری طوغری اولمغله شایان آفرینندر .

ادات تعلیل اولان « ایله » ایله « له » نك لاحق اولدیغی کلمه‌یه « مفعول‌له » دینور .

— مهمه —

مصدر ایله اسم فاعل ، اسم مفعول ، صفت مشبهه‌نك فاعله ، نائب‌فاعله نسبتلری یوقسه‌ده بعضاً فعللر کبی مفعول آلیرلر .

بر مثال :

ــ والدینی ایجتمه‌مك واجبدر .

ــ هر سوزه قاریشان ابدالدر .

ــ مکتبده اوقونان کتابلر پك منتظمدر .

ــ انسان ایچون الك کوزل مسلك ، تحصیلدر .

ایشته بومثاللرده (ایجتمه‌مك) مصدر ، (قاریشان) اسم فاعل ، (اوقونان) اسم مفعول ، (کوزل) صفت مشابهه اولدیغندن (والدینی ــ سوزه ــ مکتبده ــ انسان ایچون) مفعوللرینه تعلق ایلمشلردر .

مضاف‌الیهی مخاطب ، متکلم ضمیری اولان مضافلر ، طبقی اسملر کبی مفعول اولورلر :

ــ پدرمی سورم .

ـ سوزیکزه امنیت اولنور .

ـ سمتمزدن خشنودز .

ایشـته بومثاللرده (پدرمی ـ سوزیکزه ـ سمتمزدن) لفظلری مضافك مفعول حاللریدر . پدرمی مفعول به . سوزیکزه مفعول الیه ، سمتمزدن مفعول عنهدر .

مضاف الیهی اسم ویاضمیر غائب اولان مضافلرك مفعول به . مفعول الیه ، مفعول فیه ، مفعول عنه حاللری برجـه آتی تشکیل اولنور .

آخرنده ضمیر اضافی اولان « ی » حذف اولنه‌رق یرینه بر « ن » کتیرلدکدن صکره اسـملر کبی مفعول بهده « ی » ، مفعول الیهده « ه » علامتلریله مفعول فیهـده « ده » ، مفعول عنهده « دن » کلمه‌لری الحاق اولنور .

برر مثال :

(پدر ومادریکك نصـیحتنی طوت ـ آنلرك امرلرینـه اطاعت ایله ـ الله یولنده بولون ـ خواجه افندینك سـوزندن چیقمه)

اسملرك مفعول له ، مفعول معه حاللرنده جریان ایدن قاعده مضافلرده بعینه جاریدر .

(مهمه)

نظمده مضـافلرك مفعول به حالندن علامت مفعول اولان « ی » بعضاً حذف اولنور .

برایکی مثال :

« موافقدر ینه البت مزاجه شیوهٔ حکمت »
« طبیبك اولسه‌ده کذبی مریضك صحتن سویلر »

§

« حسب حالك ایتمه هر دانادانه عرض »

برنجی مثالده (صحتن) لفظی مضافك مفعول‌به حالیدر . اصلی « صحتنی » اولوب ضرورت‌وزن‌ایچون علامت‌مفعول اولان « ی » حذف اولنه‌رق « صحتن » صورتنه قونمشدر :

ایکنجی مثالده‌ده « حالك » مضافك مفعول‌به حالیدر ، بونك‌ده اصلی « حالکی » اولوب ضروت وزن ایچون علامت مفعول حذف اولنه‌رق « حالك » صورتنه قونمشدر :

اوللری نثرده‌ده مضافك مفعول‌به حالندن علامت مفعول حذف اولنورمش ، شمدی بوصورت قعیاً جائز دکلدر .

مفعول‌به‌ه ، مفول‌به صریح ، ماعداسنه‌ده مفعول‌به غیر صریح نامی ویریلیر .

§

تمرین — آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولنان‌مفعوللر کوستریله‌جك .

(هرکسك قدری همتنه کوره اولور — هرکس اکدیکنی بیچر — آشنانك جوری‌نك بیکانه‌نك رعایتندن اولادر — ادبی اولمیان صحبت ایتمکه لایق دکلدر — اشرا ایله دوشوب قالقان ایلك کورمز — هنرلی شاکردك استادینه نازی کچر — کیجه یاتاغمده دخی کالدن خالی قالمام ، دیباده‌کی صورت بکا سکوت درسی ویرر — کسلمش دال بهاره التفات ایتمز)

∴

﴿ لازم — متعدی ﴾

مسند اولان « فعل » بعضاً لازم ، بعضاً ده متعدی اولور .

﴿ لازم ﴾

مصدرك معناسی فاعلك برحالی اولوب مفعول به اقتضا ایتمزسه او مصدر و آندن اخذ اولنان فعللره لازم دینور .

مثلا : (چوجق اویودی) جمله‌سنده « چوجق » کلمه‌سی فاعل ، « اویودی » کلمه‌سی ده فعلدر . بو جمله‌ده « اویودی » فعلی لازم اولدیغندن مفعول به اقتضا ایتمه‌مشدر . چونکه فاعلدن صادر اولان اویومقلق حالی کندی نفسنده قالیور ، باشقه‌سنه تجاوز ایتمیور .

— تنبیه —

بعض لازملر ، مفعول به غیر صریح آلیرلر .

مثلا : (چوجقلر آغاجه چیقمشلر .) ترکیبی بر جمله‌در . بو جمله‌ده (چوجقلر) کلمه‌سی فاعل ، (آغاج) لفظی مفعول الیه (چیقمشلر) ده فعلدر .

ایشته (چیقمشلر) کلمه‌سی لازم ایسه‌ده مفعول الیه اولان (آغاجه) لفظنه تعلق ایتمشدر .

﴿ متعدی ﴾

مصدرك معناسی فاعلك برایشی اولوب مفعول به اقتضا ایدرسه او مصدر و آندن مشتق اولان فعللره متعدی دینور .

مثلا : (اوشاق بارداغی قیردی .) جمله‌سنده (اوشاق)

كلمه‌سی فاعل ، (بارداغی) لفظی مفعول به ، (قیردی) ده فعلدر . بوجمله‌ده (قیردی) فعلی ، متعدی اولدیغندن مفعول به اقتضا ایتمشدر . چونکه فاعلدن صادر اولان قیرمقلق فعلی کندی نفسنده قالمیور ، (بارداغی) لفظنه تعلق ایدییور .

— تنبیه —

متعدی ایکی قسمدر : سماعی قیاسی .

١ — متعدیٔ سماعی — بر ادات واسطه‌سیله یاپلمیوب اصلنده متعدی اولان کلمه‌لردر .

٢ — متعدیٔ قیاسی — برادات واسطه‌سیله متعدی یاپیلان کلمه‌لردر .

ترکجه‌ده ادات تعدیه (در — ت) کلمه‌لریدر .

ترکجه مصدرلر « مادهٔ اصلیه‌لرینك اوقونشلری اعتباریله بش قسمدر : فرادی ، ثنائی ، ثلاثی ، رباعی ، خماسی .

ماديه اصلیه‌سی اوقونشده بر حرفلی اولانلره فرادی ، ایکی حرفلی اولانلره ثنائی ، اوچ حرفلی اولانلره ثلاثی ، درت حرفلی اولانلره رباعی ، بش حرفلی اولانلره خماسی تعبیر اولنور .

فرادیلر (در) ایله متعدی یاپیلیر :

دیمکدن ، دیدرمك } کبی
یمکدن ، یدرمك }

ثنائیلرده ادات مصدرك ماقبلی ساکن ایسه « د » متحرك ایسه « ت » علاوه اولنور :

بیلمکدن ، بیلدیرمك
یازمقدن ، یازدرمق } کبی
سویلمکدن، سویلتمك
اوقومقدن ، اوقوتمق

— اخطار —

مثلا : (برادری حجازه کوندردم .) ترکیبی بر جملهٔ فعلیه‌در. ایشــته بو جمله‌ده متعدی اولان « کوندردم » فعلی هم مفعول به صریح ، هم مفعول به غیر صریح آلمشــدر . فعل مذکورك مفعول به صریحی « برادری » غیر صریحی ده «حجازه» لفظیدر .

یالکز مفعول‌به صریح الان فعللره (متعــدیٔ ناقص) ، هم مفعول‌به صریح ، هم‌ده مفعول‌به غیر صریح آلان فعللره‌ده (متعدیٔ کامل) دینور .

ثلاثی ، رباعی خماسیلرده ادات مصــدرك ماقبلی « ر » دن باشــقه حرف ساکن ایســه « در » ســاکن اولوب‌ده « ر » ویا متحرك ایسه « ت » علاوه قلنیر :

(ایناتمق) دن (ایناندرمق)
(ایمرنمك)دن (ایمرندرمك)
(شمارمق) دن (شمارتمق)
(قورتار) دن (قورتارتمق)

« در » ایله متعدی یاپیلان مصــدرلره « ت » ، « ت » ایله متعدی یاپیلان مصــدرلره‌ده « در » علاوه اولنه‌رق بر قات دها متعدی یاپیلیر .

يدرمكدن يدرتمك
اوقومقدن اوقوتدرمق
} كبى

بونلر واسطه‌نك تعدديني اشعار ايدرلر .

(آزمق - آقمق - ايچمك - اوچمق - ياتمق - بيتمك - پيشمك - چيقمق - چوكمك - دوشمك - شاشمق - شيشمك - طاشمق - طويمق - قوپمق - قاچمق - كچمك - كوچمك - كورمك - ياتمق) مصدرلرينك متعديلرى قاعده‌نك خلافنده اوله‌رق : (آزيتمق - آقيتمق - ايچيرمك - اوچورمق - ياتيرمق - بيتيرمك - پيشيرمك - چيقارمق - چوكرمك - دوشورمك - شاشيرمق - شيشيرمك - طاشيرمق - طويورمق - قوپارمق - قاچيرمق - كچيرمك - كوچورمك - كوسترمك - ياتيرمق) صورتنده كلير .

— تنبيه —

متعديلر ، يالكز مفعول به صريحه تعلق ايتميوب بعضا هم مفعول به صريحه ، همده مفعول به غير صريحه تعلق ايدر .

* *

(تمييز)

تمييز - ذاتده ياخود نسبتده اولان ابهامى قالديروب تفسير ايدن لفظه دينور .

مثلا : (احمد افندى محمد بكك معلوماتجه فائقدر .)
جمله‌سنده‌كى (معلوماتجه) لفظى تمييز اولوب احمد افندينك محمد

بكه معلومات جهتندن فائق اولدیغنی کوستریبور. یالکز: (احمد افندی محمد بکه فائقدر) دینلمش اولسه احمد افندینك محمد بکه نه جهتدن فائق اولدیغی آكلاشیله‌میوب قاپالی قالیردی. ایشته بو ابهامی یعنی قاپالی قالشی ازا ایچون جمله مذکورده «معلوماتجه» قیدینك اتیانه لزوم کورلمشدر.

لسانمزده تمیز اسلوب ترکی، اسلوب عربی اولمق اوزره

(اسلوب ترکی اوزره تمیز)

اسلوب ترکی اوزره تمیز ـ اسملرله اسم حکمنده اولان بعض کلمه‌لرك آخرینه «جه» ویا «جهتله» لفظی علاوه اولنه‌رق تشکیل اولنور:

— عبدالله افندی. مصطفی بکدن سنجه بیوکدر.

— نوری افندی ذکاوت جهتیله نادر الامثالدر.

— اخطار —

اسملرله اسم حکمنده‌کی کلمه‌لره لاحق اولان «جه» ادات تمیز اولدیغی کبی «نسبت» اداتی‌ده اولور.

ادات تمیز اولان «جه»یی، ادات نسبت اولان «جه» دن فرق ایتمك ایچون «جهتله» لفظنه تبدیل ایتمك کفایت ایدر. مثلا: (احمد افندی درایتجه نادر الاقراندر)، جمله‌سنده‌کی «جه»، «جهتله» لفظنه تبدیل ایدیله‌رك (احمد افندی درایت

نجهتله نادر الأقراندر.) دینلسه معنایه خلل کلمدیکندن
ادات تمیزدر . فقط (عمر افندی عربجه بك آز بیلیر .)
جملهسندهکی «جه»، «جهتله» لفظنه تبدیل ایدیلهمز، ایدیلهجك
اولسه بر معنی چیقماز . چونکه « عربجه »دهکی «جه» ادات
نسبتدر.

﴿ اسلوب عربی اوزره تمیز ﴾

اسلوب عربی اوزره تمیز — عربی اسملرله مصدرلرك
آخرینه برالف واوزرینه ایکی اوستون قونهرق تشکیل اولنور
— احمد افندی، بندهکزدن سناً بیوکدر.
— محمد افندی علماً دکل اخلاقاً اقرارینه ترجیح اولنور،
ایشته بو جملهلردهکی (سناً ـ علماً ـ اخلاقاً) لفظلری
تمیزدر . بونلر (سن جهتله ـ علم جهتیله ـ اخلاق جهتیله)
دیمکدر:

— تنبیه —

اسلوب عربی اوزره تمیز اولهجق کلمانك آخرنده الف
مقصوره وارسه ـ هیئتی بوزلمیهرق ـ اوزرینه یالکز ایکی
اوستون وضع اولنور:
— بو آندن معنیً کوزلدر.
اکر آخرنده الف ممدوده وارسه، محذوف اولان همزهسی
اعاده اولنهرق اوزرینه ایکی اوستون قونور:
— استشفاءً بر آز زمزم شریف ایچدی.

اکر تمیز یاپیله‌جق کلمه‌نك آخرنده تاء اصلیه وارسه شکلی بوزلمقسزین برالف علاوه اولنه‌رق اوزرینه ایکی اوستون وضع ایدیلیر:

— بو آکا نباتاً فائقدر:

کلمه‌نك آخرنده تاء اصلی اولمیوب‌ده زائد اولورسه تمیز حالنده ـ ایستر هـاء رسمیه شکلنده بولنسون، ایسترسـه تاء طویله‌یه تبدل ایدلمش اولسون ـ اصلنه ارجاع‌اولنه‌رق‌اوزرینه ایکی اوستون قونور:

— بو عباره قاعدةً بوزوقدر.

— بو سوز حکمةً مردوددر.

بو جمله‌لرده‌کی (قاعدةً حکمةً) لفظلری تمیزدر . بونلر (قاعده ـ حکمت) کلمه‌لرندن یاپلمشلردر. ایشته مذکور کلمه‌لرك آخرنده تاء زائده‌دن بوزلمه هاء رسمیهٔ ایله تاء طویله واردر .

§

تمرین — عبارهٔ آتیه‌ده‌کی تمیزلر تعیین اولنه‌جق و هانکی قاعده ایله ایلدفلری کوستریله‌جك:

(بو نفر جرأةً اوته‌کنه فائقدر ـ بدایةً اقامهٔ دعوی ایلدی ـ احمد افندی اخلاق جهتیله اقرارنـه ترجیح اولنور ـ بو افندی درایتجه شایان ستایشدر.)

﴿ حال ﴾

حال — فاعلك ویا مفعولك هیئتی کوسترن لفظه دینور .

— عمر کوله‌رك کلیور.

— بن خرسزی قاچارکن کوردم.

بو جمله‌لرده‌کی (کوله‌رك — قاچارکن) حالدر. (کوله‌رك) لفظی فاعل اولان «عمرك»، (قاچارکن) لفظی‌ده مفعول اولان «خرسزی»نك هیئتی کوستریبور.

شونی‌ده بیلملی‌که: حال، کیمك هیئتنی کوستریبورسه آکا (ذی الحال) تعبیر اولنور. بوتقدیرجه برنجی مثالدر (عمر)، ایکنجی مثالده‌ده (خرسزی) ذی الحال اولمش اولور.

— تنبیه —

لسانمزده «حال» بش صورتله تشکیل اولنور:

١ — فعل التزامینك مفرد غائبه، خفیفلرده (رك). ثقیللرده (رق) الحاقیله یاپیلیر:

— عمر، بو یازی‌یی اوزنه‌رك یازمش.

— زید، کتابه باقه‌رق اویویه قالمش.

ایشته (اوزنه‌رك — باقه‌رق لفظلری بو وجه ایله تشکیل ایتمشلردر. بوصورتله یاپیلان صیغه‌لره (حال ترکیبی) دینور.

فعل التزامینك مفرد غائبی عیناً تکرار اولنورسه حال اولور:

— زید، چالشه چالشه صنفك برنجیسی اولدی.

ایشته بو جمله‌ده « زید » ك هیئتی اولان (چالشه چالشه) لفظی حالدر.

— تنبیه —

بعضاً بویله «حال» واقع اولان لفظلر بربرینك عینی اولماز

— احمد افندی رسمده چیزه بوزه خیلی مهارت کسب ایتدی). (چیزه بوزه) . (چیزه‌رق و بوزه‌رق) تقدیرنده‌در. بعضاً ده (چیزه‌رك، بوزه‌رق) صورتنده استعمال اولنور.

هرایکی صورتده‌ده ادات عطف اولان «و» حذف ایدیلیر. اثباتی شیوهٔ لسانه مغایردر. یعنی (دوشه قالقه) یاخود (دوشه‌رك قالقه‌رق) دینیلیرده (دوشه وقالقه) یاخود (دوشه‌رك وقالقه‌رق) دینلمز.)

§

۲ — عدد اصلیلر ایله اسما وصفاتدن بعضلری مکرر ذکر اولنه‌رق تشکیل اولنور:

— افندیلر! بر بر کلیکز.
— چوجقلر کومه کومه اوطورمشلر.
— یوزمه شاشقین شاشقین نه باقیورسك.

§

۳ —ماضیٔ شهودینك جمع متکلمندن یاپیلان «صیغهٔ صله» نك آخرینه (حالده) لفظی علاوه اولنه‌رق تشکیل اولنور:

— برشاکرد چالشمدیغی حالده نصل صنف کچه‌بیلیر؟

«چالشمدیغی»، ماضیٔ شهودینك جمع متکلمندن اصاغه ایدلمش بر صیغهٔ صله‌در . بوکا (حالده) لفظی الحاق اولنه‌رق حال یاپلمشدر.

بعضاً (حالده) مقامنده (تقدیرده صنفدن دونرسك.

برده صیغهٔ صله‌نك مفعول الیهیله مصدر تخفیفنك مضاف

حالنك مفعول اليهنه (مبنى ـ بناءً) لفظلرندن برى الحاق
اولنورسه حال اولور:

ــ سن تنبل اولديغنه مبنى آفرين آله‌ميورسك؛

ــ هركس سنى چالشقان اولديغنه بناءً سوييور.

هر ايكى صورتله‌ده‌ياپيلان حاللر معناى تعطيلى متضمن‌اولور.

§

٤ ــ بعض كلمه‌لرك آخرينه (ايكن) لفظى علاوه اولنه‌رق
تشكيل اولنور:

ــ او اوقور ايكن بن يازييور ايدم

ــ بن مفتى ايكن او قاضى ايدى.

ــ بن مكتبده ايكن او جامعده ايمش.

ــ بن زنكين ايكن اوزوكورت ايدى.

ــ او كاغدجى ايكن بن كتابجى ايدم.

ــ او كلمكده ايكن بوكيدييوردى.

ــ تنبيه ــ

(ايكن)ك (ا، ى)سى حذف اولنه‌رق (كن) صورتنه
قونور. فقط بوصورتده لاحق اوله‌جغى كلمه‌نك آخرنده حرف
منفصله‌دن برى بولنمسنه مشروطدر . مثلا (او كلير ايكن بن
كيدييوردم) جمله‌سنده‌كى «كلير ايكن» ، «كلير كن» صورتنه
قونه‌بيلير. بويله اولمازسه «ايكن»ك تخفيفى تجويز اولنماز.

مثلا: «كاتب ايكن» يرنده «كاتبكن» ديمك ويا «كاتب كن»

صورتنده يازمق جائز دكلدر.

٥ — مصادر اصليه‌نك آخرينه «سزين» علاوه اولنه‌رق تشكيل اولنور:

— صورمقسزين برشى اوكرنيله‌مز.

— كورمكسزين برشى ديه‌مم.

٦ — عربى تميز كبى تشكيل اولنور:

— زيد ضاحكاً كلدى.

— عمر وباكياً كيتدى.

بو جمله‌لرده‌كى (ضاحكاً ـ باكياً) قاعدهٔ عربيـه اوزره حالدر. «ضاحكاً» كوله‌رك، «باكياً» آغلايه‌رق ديمكدر.

تميزده جريان ايدن قواعد املا بونده‌ده تمامها جاريدر.

§

تمرين— زيرده‌كى عباره‌لره حال اولوب اولمدينى واولدينى تقديرده نه‌صورتله تشكيل ايدلدكلرى بيان اولنه‌جق وذى‌الحالى كوستريله‌جك:

[اكيد تنبيه اولنـدى — ويرديككز سوزه اعتماداً كلدم —پيغمبريمزك اثرينه اقتفاءً طالب رضاى آلهى اوليورز — او مكه‌ده ايكن بن مدينه‌ده ايدم— قايغه بينه‌رك عزيمت‌ايتدى — تحصيلى معارفه‌سعى‌ايتمديكك حالده آدم‌اوله‌مازسك— چالشمقسزين برشى اوكرنلمز— چالشه چالشه عربجه‌يى الده ايتدم.)

— تمه —

لسانمزده منصوب ومنون اوله‌رق يعنى آخرنده ايكى‌اوستون

بولنەرق استعمال ایدلمکده اولان کلمات عربیه ، یا صفتدر ، یا دکلدر .

صفت ایسه «حال»در. مثلا : (ماشیا کلدك) جملەسنده حال اولان « ماشیاً » لفظی یوبچی معناسنه کلن « ماشی » صفتندن یاپلمشدر.

بعضاً تأویل ایله اسملرده حال اولورلر. مثلا: (شفاهاً سویلوم] جملەسنده حال اولان «شفاهاً»، « مشافهاً » تأویلنده اولەرق بوجملەده حال واقع اولمشدر.

صفت دکل ایسه یامصدر اولور، یا اسم.

مصدر ویااسم اولورسه «جه» تقدیر اولنەبیلدیکی صورتده «تمیز» اولور.

«جه» تقدیر اولنەمیوب ده «ده» تقدیر اولنەبیلیرسه مفعول فیه، «ایچون» تقدیر اولنەبیلیرسه مفعول‌له اولور.

حال موقعنده بعضاًده (بغیر حقٍ ـ من غیر تعمدٍ) کبی تعبیرات عربیه ایراد اولنور.

§

— جمله ایله کلام بیننده‌کی فرق —

هر جملەیه کلام دینمز، فقط هر کلامه جمله دینور.

مثلا: (الله بردر) ترکیبنه جمله دینلدیکی کبی کلامده دینیلیر قفط:) بر چوجق اویون ایله مشغول اولورسه تحصیل کمالدن کری قالیر) عبارەسنی تشکیل ایدن (برچوجق اویون ایله

مشغول اولورسه) و : (تحصیل کمالدن کری قالیر) ترکیبلرینه جمله دینلدیکی حالده کلام اطلاق اولنه‌ماز .

بو ترکیبلرك برنجیسنه « جملهٔ شرطیه » ایکنجیسنه‌ده « جملهٔ جزائیه » تعبیر اولنور .

— اخطار —

(ایسه ، ایسه‌لر ، ایسه‌ك ، ایسه‌کز ، ایسه‌م ، ایسه‌ك) لفظلرندن ویا بونلرك مخففلرندن بریله نهایت بولان جملهٔ شرطیه‌لر ، بعضاً شرط اداتی اولان « اکر » کلمه‌سیله مصدر بولنور :

(اکر بیوك آدم اولمق ایستر ایسه‌ك اوقاتنی تحصیل معارفه صرف ایت .)

ایشته بو مثالده « ایسه‌ك » لفظیله نهایت بولان جملهٔ شرطیه « اکر » اداتیله تصدیر اولنمشدر .

(اکر) ك (کر) صورتنده تخفیفی . نظمه مخصوصدر ، نثرده یوریمز .

(وقت) ، (زمان) ، (ده) لفظلرندن بریله نهایت بولان ترکیبلر ، بعضاً (جملهٔ شرطیه) اولورلر .

مثال :

— بهار کلدیکی وقت سیره کیده‌لم .

ایشته بو کلام (بهار کلدیکی وقت) جملهٔ شرطیه‌سیله (سیره کیده‌لم) جملهٔ جزائیه‌سندن ترکب ایتمشدر .

(ایسه) لفظیله مشتقاتی اکثریا وقوعی مشکوك اولان اموردہ استعمال اولنور .

مثال :

— نصیحت دیکلرسه‌ك آدم اولورسین .

ایشته بو جمله‌ده نصیحتك دیکلنمه‌سی امر مشکوکدر .

§

تمرین — آشاغیده‌کی عباره‌لرده بولنان جملهٔ شرطیه‌لر ایله جملهٔ جزائیه‌لر تعیین اولنه‌جق و جمله ایله کلام بیننده‌کی فرق کوستریله‌جك :

(صاحب کمال اولورسه‌ك هر یرده رغبت کوررسین — کنجلکده چالشیر ایسه‌ك اختیارلقده راحت ایدرسك — یاز کلدیکی زمان صولره کیده‌لم — درسکه چالشمازسه‌ك بن ده سنی سومم — سن شاعر ایسه‌ك بن ده کاتبم — اوکلیر ایسه بن کیدرم)

§

﴿ صیغ ربطیه ﴾

لسانمزده کلامی ربط و وصل ایتمك اوزره مستعمل بر طاقم صیغه‌لر واردر . بونلر، (صیغ ربطیه) عنوانیله یاد اولنورلر . فاعله ، نائب فاعله نسبتلری معتبر اولمامقله برابر بعضاً مفعوله تعلق ایدرلر .

صیغ ربطیه — آلتی نوعدر : صیغهٔ عطفیه، صیغهٔ تعقیبیه، صیغهٔ ابتدائیه، صیغهٔ انتهائیه، صیغهٔ توقیتیه، صیغهٔ صله .

(صیغهٔ عطفیه)

صیغهٔ عطفیه — مصدرلردن — مثبت اولسون ، منفی اولسون — ادات مصدر حذف ایدلدکدن صکره قالان ماده‌نك

آخرینه ساکن ایسه حرکه‌لنه‌رك (وب)، متحرك ایسه (یوب) علاوه قیلنان کلمه‌یه دینور :

یازوب — اوقویوب

— اخطار —

بو صیغه کلامه حسن ویرمك ایچون قوللانیلوب بر فقره‌ده ایکیدن زیاده‌سی خوش کورلمز. حتی لزوم کورلمدکجه بر فقره‌ده بردن زیاده صیغهٔ عطفیه بولندرماملیدر.

صیغهٔ عطفیه ، افعال بسیطه ومرکبه‌دن ویا اسم فاعل اسم مفعول ، مصدر وحال ترکیبی ایله صله ، ربط صیغه‌لرندن برینه مربوط بولنور .

افعال بسیطه ومرکبه‌دن برینه مربوط بولنورسه او فعل هانکی زمانه دلالت ایدرسه بونده دخی او زمان اعتبار .

مثال :

— جاهللر سائقهٔ جهالته موقع اعتباردن دوشوب هر کسك منفوری اولورلر .

ایشته بو جمله‌ده (دوشوب) صیغهٔ عطفیه‌سی مابعدنده کلن (اولورلر) فعلنك دلالت ایتدیکی زمانه دلالت ایدر . عباره (جاهللر سائقه جهالتله موقع اعتباردن دوشرلر وهر کسك منفوری اولورلر) تقدیرنده‌در .

هروقت فعل مثبت اولورسه صیغهٔ عطفیه‌نك ده مثبت، فعل منفی اولورسه صیغهٔ عطفیه‌نك‌ده منفی اولمسی اقتضا ایتمز . بعضاً

فعل مثبت اولورده صیغهٔ عطفیه منفی، فعل منفی اولورده صیغهٔ عطفیه مثبت اوله‌بیلیر :

(فلانك اسمی ذکر اولنوب نره‌لی اولدیغی کوسترلمه‌مشدر.)

بو جمله‌ده فعل منفی اولدیغی حالده صیغهٔ عطفیه مثبت اوله‌رق ایراد ایدلمشدر. عباره (فلانك اسمی ذکر اولنمش و نره‌لی اولدیغی کوسترلمه‌مشدر) تقدیرنده‌در.

برده تعقیب ایدن فعلك مثلا مفرد غائب اولمه‌سیله صیغهٔ عطفیه‌نك‌ده مفرد غائب حکمنده بولنمه‌سی لازم کلمز، بعضاً فعل، مفرد متکلم اولورده ــ سوق کلام اقتضاسنجه ــ صیغهٔ مذکورده مفرد غائب حکمنده بولنور :

(دنیاده نه قدر اکدار وار ایسه جمله‌سی باشمه اوشوب بی‌اختیار زقاقه فیرلادم.)

ایشته بو عباره‌ده‌کی (اوشوب) صیغهٔ عطفیه‌سی (اوشدی) تقدیرنده‌در.

فقط فعل جمع اولوبده صیغهٔ عطفیه‌نك مفرد حکمنده بولنمه‌سنه مساغ یوقدر.

صیغهٔ عطفیه ــ اسم‌فاعل، اسم مفعول، مصدر، حال ترکیبی ایله صله، ربط صیغه‌لرندن برینه مربوط اولورسه یا ایکیسی‌ده مثبت، منفی ویا بری مثبت، دیکری منفی اوله‌بیلیر.

برقاچ مثال :

(خاندان عباسی شعبه‌سنی اورته‌دن قالدیروب ملوك عثمانیه‌یی [illegible] حمایهٔ انام ایدن [illegible] امثال [illegible].)

§

(طریق تعلمده جداً چالشمیوب مجالس عرفایه ملازمت ایدلمدکجه انسان کامل اولمق مشکلدر.)

(برشاکرد اویون ایله مشغول اولوب درسنه چالشمدیغی حالده آدم اولهماز)

بو عبارەلردەکی (قالدیروب ـ چالشمیوب ـ اولوب) صیغهٔ عطفیەلری (قالدیران ـ چالشمدقجه ـ اولدیغی) تقدیرندەدر.

بعضاً صیغهٔ عطفیەنك مربوط اولدیغی کلمه منفی اولورده صیغهٔ عطفیه مثبت اولدیغی حالده منفی حکمنده بولنور؛

(تنبل اولوب اویون ایله وقت کچیرمه، درسه چالش)

ایشته بو عبارەدەکی (اولوب) صیغه عطفیەسی مثبت اولدیغی حالده منفی حکمندەدر. چونکه عباره (تنبل اولمه ـ اویون ایله وقت کچیرمه) تقدیرندەدر.

— تنبیه —

صیغهٔ عطفیەنك مابعدنده افعال و کلمات مذکورەدن بر قاچ دانەسی بولنەبیلیر. صیغهٔ مذکوره بونلردن هر وقت برنجیسنه ربط اولنماز، بعضاً مقامه مناسب هانکیسی ایسه آکا مربوط اولور

(... نم ایچون اك موافق حرکت قطعیاً مقابلەیه تصدی ایتمیوب اویله بر حکیمك نی نصل مؤاخذه ایتمکده اولدیغنی کورەرك ممکن مرتبه حصەیاب انتباه اولمقدن عبارتدر.)

ایشته بو عبارەدەکی (ایتمیوب) صیغهٔ عطفیەسی (ایتمکده اولدیغنی) تقدیرنده دکلدر، کورەرك حکمندەدر. یعنی «ایتمیەرك» دیمکدر.

صيغهٔ عطفيه‌يه بعضاً « ده » الحاق اولنور . بو « ده » لفظی صيغهٔ مذكوره‌يه بيتشديرلمز، آيری يازيليرر:

كوروب‌ده ـ سويليوب‌ده

نظمده صيغهٔ عطفيه ـ يرينه كوره ـ مربوط بولنه‌بيله‌جكی افعال وكلماتدن تأخير اولنه‌بيلير:

«ايلر بنی طورمه‌وب زيارت»

«بيت الحزنمده بيك مسرت»

ايشـته بو بيتده (طورميوب) صيغهٔ عطفيه‌سنك مربوط بولنديغی (ايلر) فعلی كندندن اول كلمشدر.

تمرين ـــ آشاغيده‌كی جمله‌لرده بولنان صيغهٔ عطفيـه‌لرك نصل تشكيل اولندقلری و هانكی صيغه‌لره مربوط بولندقلری بيان ايديله‌جك:

(اوغلم! تحصيل كمال ايدوب آدم اولمه‌نك چاره‌سنه باق ـ احمد افنديك اورايه كيدوب كله‌سی تام بر سـاعت سورر ـ بر هفته‌يه قدر محمدافندی بروسـه‌يه كيدوب كله‌جك ـ سـنك بومسئله‌يی آكلايوب آكلامديغك نه‌دن معلوم ـ بورايه كلوب‌ده نه يايه‌جقسك؟ ـ بوكون زقاقه چيقميوب درسه چالشـه‌جغم ـ سوزمی ديكله‌ميوب اويون ايله مشغول اولورسـه‌ك پشيمان اولورسك)

﴿ صيغهٔ تعقيبيه ﴾

صيغهٔ تعقيبيه ـ مصـدرلردن ـ مثبت اولسـون ، منفی

اولسون ـ ادات مصدر آتلدقدن صکره قالان کلمه‌نك آخرینه ساکن ایسه حرکه‌لنه‌رك «نجه» ، متحرك ایسه «نجه» عـلاوه ایدیلن کلمه‌یه دینور:

کلنجه، قیرنجه ـ سویلینجه. اوقونجه

— اخطار —

اوللری صـیغهٔ تعقیبیه اوله‌رق (کلیجك ـ قیریجق ـ سویلییجك ـ اوقوییجق) کبی کلمه‌لر قوللانیلیرمش، شـمدي بو صورت مهجوردر.

بعضاً (اولنجه ـ وبولنجه) کبی کلمه‌لر (اولدقده ـ بولدقده) معناسنده استعمال ایدیلیر مثلا:

«بر کره طوقونسه‌ك تلنه ساز درونك»

«بیك درلو نوازشله دوزلمز بوزولنجه»

بیتنده‌کی (بوزولنجه) کلمه‌سی ، (بوزولدقـده) موقعـنده ایراد ایدلمشدر.

تمرین — زیرده‌کی مصدرلردن صیغهٔ تعقیبیه تشکیل اولنه‌جق: (کورمك ـ آکلامق ـ ازمك ـ اوقومق ـ چیقارمق ـ کسـمك ـ یازلمق ـ قاچمق ـ باغرمق ـ دیکمك ـ دلمك ـ اورسـه‌لمك ـ قاماشمق ـ طاملامق ـ تتره‌مك ـ سرپمك ـ صاللامق)

(صیغهٔ ابتدائیه)

صیغهٔ ابتدائیه ـ فعل التزامینك ـ مثبت اولسون ، منفي

اولنسون ـ مفرد غائبنه «لی» الحاق ایدیله‌رك وجوده کلن کلمه‌یه دینور: ایده‌لی ـ ایتمیه‌لی

بو صیغه‌یه بعضاً (دن بری) لفظی الحاق اولنور:

کیده‌لیدن بری

— استطراد —

«لی» نسبت و صاحبیت اداتی اوله‌رق فتحه و یا کسره‌دن عبارت برحرکه‌سی بولنان ، یاخود صوك حرکه‌سی فتحه ویا کسره اولان اسملره‌ده لاحق اولور:

تللی، یرلی ـ بروسه‌لی، آمدلی

فقط ضمه‌دن عبارت برحرکه‌سی بولنان ویا صوك حرکه‌سی ضمه اولان اسملر ایله القاب رسمیه‌یه «لو» صورتنده لاحق اولور: زورلو ـ استانبوللو ـ عزتلو

صیغهٔ مذکوره‌یه «دن» سز «بری الحاق» جائز دکلدر. مثلا: (کوره‌لیدن‌بری) موقعنده (کوره‌لی بری) دینلمز.

تمرین — آشاغیده‌کی فعل التزامیلردن صیغهٔ ابتدائیه تشکیل اولنه‌جق:

(کوره ـ یازمیه ـ آکلایه ـ بیله ـ کسه ـ کله ـ باقه ـ سویلمیه ـ چیقه ـ یازه ـ قاچه ـ کیره ـ آکلایه)

﴿ صیغهٔ انتهائیه ﴾

صیغهٔ انتهائیه ـ مصدرلردن (مق مك) آتلدقدن صکره

قالان کلمه‌نك آخرینه متحرك ایسه « نجه‌یه » ساکن ایسه حرکه‌لنه‌رك « نجه‌یه » لفظلری علاوه وبونلره (دك ـ قدر) ادات انتهالرندن بری الحاق قیلنان کلمه‌یه دینور.

«دك» لی صیغهٔ انتهائیه‌لر نظمه مخصوصدر . « قدر »لی صیغهٔ انتهائیه‌لر ایسه نظم ایله یك ایتلاف ایده‌مدکلری ایچون نثرده مستعملدر .

بر مثال:

« نه‌لر کورر سرغوره شراب اولنجه‌یه‌دك »

§

ـــ افندی کلنجه‌یه قدر صبر ایت .

ـــ اخطار ـــ

اوللری صیغهٔ انتهائیه اوله‌رق (کیرنجه ـ باشلاینجه) کلمه‌لری‌ده قوللانیلیرمش . شمدی (کیرنجه ـ باشلاینجه) کبی کلمه‌لر یالکز صیغهٔ تعقیبیه اوله‌رق استعمال اولنیور.

ـــ استطراد ـــ

(دك ـ قدر) ادات انتهالری اسملرده لاحق اولوب «دك» نظمده، «قدر» هم نظمده، هم‌ده نثرده استعمال ایدیلیر بعضاً (دك ـقدر) کلمه‌لری «تا» ایله تأکید اولنور.

اوللری صیغهٔ انتهائیه‌لر (دك ـ قدر) کلمه‌لریله یاپلدیغی کبی (دکین) لفظنك الحاقیله‌ده تشکیل اولنور وبو لفظ اسملرده لاحق اوله‌رق استعمال ایدیلیرمش:

شمدی بو لفظ یالکز محررات رسمیه‌ده استعمال اولنوب

باشقه یرده کورلمیور. المزده «قدر» کلمه‌سی وار ایکن «دکین»ی
ـ لزوم کورمدکجه ـ استعمال ایتمه‌ملی‌یز.

§

تمرین ــ آشاغیده‌کی مصدرلردن صیغه انتهائیه تشکیل
اولنه‌جق:

(طـاورانمق ـ کوندرمك ـ یالوارمق ـ صیچرامق ـ
صاناشمق ـ کوشه‌مك ـ اورپرمك ـ اوقشامق ـ کوسمك ـ
طوغمق ـ دیکمك)

§

(صیغه توقیتیه)

صیغهٔ توقیتیه ـ ماضیٔ شهودینك ـ مثبت اولسون ، منفی
اولسون ـ جمع متکلمنه «جه» الحاق ایدیله‌رك وجوده کتیریلن
کلمه‌یه دینور:

(سویلدکجه ، سویلمدکجه ـ اوقودقجه ، اوقومدقجه)

بو صیغه‌برجملهٔ‌شرطیه‌ده بولنور ومضمونی هرنه زمان‌وقوع
بولورسه مضمون جزانك‌ده بهمه حال وقوع بوله‌جغنی بیلدیرر.
مثلا : (انسانك چالشدقجه ذکاوتی آرتار .) سوزنده‌کی
(انسانك چالشدقجه) عباره‌سی جملهٔ شرطیه ، (ذکاوتی آرتار)
عباره‌سی‌ده جملهٔ جزائیه‌در.

§

تمرین ــ آشـاغیده‌کی ماضیٔ شهودیلردن صیغهٔ توقیتیه
تشکیل اولنه‌جق:

(سزدك ـ يازدق ـ آلدق ـ آرادق ـ ياشادق ـ صوندق ـ طاشيدق ـ سودك ـ ايلدك ـ بسلەدك)

§

(صيغۀ صله)

صيغۀ صله ـ ايكى صورتله تشكل ايدر.

١ ــ ماضئ شهودينك ـ مثبت اولسون، منفى اولسون ـ مفرد غائبنه خفيفلرده «كى»، ثقيللرده «غى» علاوه اولنەرق تشكيل اولنور:

(ماضئ شهودينك مفرد غائبى)	(صيغۀ صله)
چيزدى ـ چيزمدى	چيزديكى ــ چيزمديكى
يازدى ــ يازمدى	يازديغى ــ يازمديغى

٢ ـ مستقبلك ـ مثبت اولسون ، منفى اولسون ـ مفرد غائبينك آخرى مكسور قيلنوب كسرەيە علامت اولمق اوزره بر «ى» يازيلەرق تشكيل و آخرنده قاف وار ايسه غينه تبديل اولنور.

بر مثال :

(مستقبلك مفرد غائبى)	(صيغۀ صله)
كلەجك ـ كلميەجك	كلەجكى ـ كلميەجكى
يازەجق ـ يازميەجق	يازەجغى ـ يازميەجغى

برنجيسى زمان ماضىيى، ايكنجيسى زمان استقبالى متضمن وفاعله مضاف مصدر قيلنندر:

ــ احمد افندينك ذكى اولديغى ناصيەسندن آكلاشيلور .

— صنفك برنجیلکنی قازانەجنی محققدر.

صیغهٔ صله اکثریا صفت سببیه مقامنده قوللانیلیر:

سویلدیکی سوز — یازەجنی کتاب

شو مثللردن‌ده آکلاشلدیغی اوزره صفت سببیه مقـامنده استعمال اولنان صیغهٔ صله‌لر بر موصوفه صفت اوله‌رق مجموعی ترکجه ترکیب توصیفی قبیلندن عد اولنور.

صفت سببیه مقامنده قوللانیلان صیغهٔ صله‌لر مضاف اولورلر:

آنك یازدیغی کتاب — بزم سویلدیکمز سوز

شو مثاللرده (یازدیغی — سویلدیکمز) لفظی صیغهٔ صله‌نك مضاف حاللریدر. بونلر صفت سببیه اولدقلرندن موصوفلری‌ده (کتاب — سوز) کلمه‌لریدر.

— اخطار —

مصدرلرك آخرلرینه (ده) لفظی علاوه ایدیلوب (اولمق) کلمه‌سنك صیغهٔ صله‌سیله ترکیب اولنورسـه زمان حالی متضمن برصیغهٔ صله اولور:

اوقومقده اولدیغی — کوسترمکده اولدیغی

بعضاً (اولدیغی) یرنده (بولندیغی قوللانیلیر :

اوقومقده بولندیغی — کوسترمکده بولندیغی

اوللری بو مقامده بعضـاً (ایدلدیکی — ایدوکی) لفظلری استعمال اولنورمش. شمدی بو صورتلر مهجوردر .

صیغهٔ صـله‌نك جملرنده (ی)لری حـذف و (غ) قافه قلب اولنور:

(جمع)	(مفرد)
كوردكلرى	كورديكى
كوره‌جكلرى	كوره‌جكى

§

تمرين — زيرده‌كى صيغهٔ صله‌لرك صورت تشكللرى بيان ايديله‌جك وايچلرندن صفت سببيه اوله‌رق قوللانيلانلرله موصوفلرى تعيين اولنه‌جق وجملريله مضاف اليهلرى كوستريله‌جك :
(ياقه‌جغى ـ آكلايه‌جغى ـ صورمديغى ـ كورديكى ـ سوزه‌جكى ـ كيه‌جكى ـ ازيرلديكى ـ آنلرك ـ اوقودقلرى كتاب ـ سزك بيلمديككز ـ مسئله ـ بنم كيده‌جكم مملكت ـ شو افندينك ويرديكى جواب پك يولنده‌در . بو بكك اديب اولديغى سوزندن بللى)

﴿ اصول تحليل ﴾

اصول تحليل ـ بر تركيبك ـ تام اولسون ، ناقص اولسون ـ جزءلرينى آييروب نه‌حالده بولندقلرينى تعيين ايتمكدن عبارتدر.
مثلا: (فيض حق نامتناهيدر .) عباره‌سى مبتدا ايله خبر ، ادات خبردن تركب ايتمش بر جملهٔ اسميه‌در.
(فيض حق) تركيبى مبتدادر . بو تركيب فارسى اصوليله ياپلمش بر تركيب اضافيدر . اضافتى ده لاميه‌در . (فيض) كلمه‌سى مضاف، (حق) كلمه‌سى مضاف اليهدر . تركجه‌يه (حقك فيضى) ديه تحويل اولنور. (نامتناهى) خبر، (در) ده ادات خبردر .

(نامتناهی) صفت قیاسیه‌در، موصوفی (فیض حق) ترکیبیدر.

***

(تقلید زاغ کبک خرامانی کولدیرر)

مصراعی‌ده فاعل ایله فعلدن ترکب ایتمش برجملهٔ فعلیدر.

(تقلید زاغ) ترکیبی فاعلدر. بوترکیب فارسی اصولیله یاپلمش بر ترکیب اضافیدر، اضافتی‌ده لامیه‌در، (تقلید) کلمه‌سی مضاف، (زاغ) کلمسی مضاف الیهدر. ترجمه‌یه (زاغك تقلیدی) دیه تحویل اولنور. (کولدیرر) کلمه‌سی فعل مضارع مفرد غائبدر (در) اداتیله یاپلمش متعدیٔ قیاسیدر. مفعول بهی (کبك خرامانی) لفظیدر. (کبك خرامان) فارسی اصولیله یاپلمش بر ترکیب توصیفیدر. (ککلك) دیمك اولان (کبك) کلمه‌سی موصوف. صالنیجی دیمك اولان (خرامان) کلمه‌سی‌ده صفت مشبهه‌در.

***

(اطبادن درد صاقلانماز)

بو جمله، فعل ایله نائب فاعلدن ترکب ایتمشدر.

درد، نائب فاعلدر. (صاقلانماز) مضارع منفینك مفرد غائبنك مجهولیدر. (اطبادن) لفظی‌ده بو فعلك مفعول عنهیدر (اطبا) طبیبنك جمع مکسریدر. (دن) ادات بیاندر.

***

(سازلغی آتش احاطه ایدنجه ارسلان قاچار.)

بو عباره جملهٔ شرطیه ایله جملهٔ جزائیه‌دن ترکیب ایتمشدر.

(سازلغی آتش احاطه ایدنجه) ترکیبی جملهٔ شرطیه ، (ارسلان قاچار) ترکیبی‌ده جملهٔ جزائیه‌در. (سازلق) اسم‌مکاندر. (سازلغی لفظی معنای شرطی متضمن اولان (احاطه ایدنجه) صیغهٔ تعقیبیه‌سنك مفعول بهیدر. قاف حرکه‌لندیکی ایچون غینه تبدیل ایدلمشدر . (احاطه) مصدر عربیدر. (آتش) کله‌سی فاعلدر . (ارسلان) فاعل ، (قاچار) کلمسی‌ده فعل مضارع مفرد غائبدر . حکم اولمدیغندن . نه جملهٔ شرطیه‌یه ، نه‌ده جملهٔ جزائیه‌یه کلام دینه‌بیلیر ، فقط بونلرك برلشمه‌سندن حاصل اولان هیئته کلام دینور.

*
* *

(کونشده قالمیان کولکه‌نك ذوقنی بیلمز)

بو جمله برجملهٔ فعلیه‌در. محذوف اولان موصوفی اعتباریله قالمیان کله‌سی فاعل ، بیلمزده فعل مضارع مفرد غائبنك منفیسیدر، بو فعل متعدی اولدیغندن مفعول بهی‌ده کولکه‌نك مضافی اولان « ذوقنی » لفظیدر. « کولکه‌نك ذوقی » ترکیب اضافیدر . اضافتی‌ده لامیه‌در « قالمیان » کله‌سی اسم فاعل منفیدر. موصوفی محذوفدر. «قالمیان کیمسه» تقدیرنده‌در «کونشده» فرغ فعلدن معدود اولان «قالمیان» کله‌سنك مفعول فیهیدر. «ده» ادات ظرفدر .

*
* *

§ اطوار عجیبه کنجلك زمانك لازمیدر.

§ هر کس اکدیکنی بیچر.

§ خیر ایشده استخاره‌یه حاجت یوقدر.

§ عزیزم! استحسان قبایح برهان جهالتدر:

§ ادبی اولمیان صحبته لایق دکلدر.

§ ناجنس ایله صحبت روحه عذاب الیمدر.

§ ای عاقل! ثمره‌سی ندامت اوله‌جق هیچ بر ایشده بولنمه!

§ عاقل، مذبوحك حرکاتنه اعتراض ایدرمی؟

§ صولوغنی ضبط ایده‌مین طالغیجلق ایده‌مز.

§ یانمیان مومك پروانه‌سی اولماز.

(اصول تنقیط)

یازی قولایلقله اوقونوب آکلاشلمق ایچون اخر جمل ایله بعض کلمات و ترکیباتك آره‌لرینه اشارت مخصوصه وضعنه (اصول تنقیط) دینور.

لسانمزده مستعمل اشارت مخصوصه شونلردر:

[§ = — ( ) « » ! ، : .]

نقطه دیدیکمز [.] اشارتی هر جمله‌نك نهایتنه وضع اولنور [اصول تنقیطك لسانمزده اولدیغی کبی عربی و فارسیده دخی لزوم استعمالی وارسته بیاندر.]

§

نقطتین دیدیکمز [:] اشارتی ایسه تمثل و تفسیر ایچون قوللانیلیر.

تمثیله مثال :

(تك ، تمنیٔ التزامی اداتیدر . بر خصوصك بالالتزام تمنی اولندیغنی کوسترر :

«کشی بردرس اوکرنسون‌ده تك دشمندن اوکرنسون»

تفسیره مثال :

[ابن الرومی براعمانك بی‌ادبانه ادارهٔ کلام ایتمکده اولدیغنی ایشیدنجه دیمش‌که :

بوندن نصل حیا اومیلور؟ حریفك اوتانه‌جق یری یوق.]

§

ویرکول دینیلن (،) اشارتی‌ده اکثریا واو عاطفه مقامنده استعمال اولنه‌رق کلمه وکلام آره‌سنده وضع اولنور.

کلمه آره‌سنه وضعنه مثال :

(صداقت، استقامت، حمیت اخلاق حمیده‌دندر.)

کلام آره‌سنه وضعنه مثال :

خالقم ! التجاکاهم آنجق سنسك . عسر حالنده‌ده یسر حالنده‌ده سکا مراجعت ایدرم، سکا یالواریرم .

مسندالیه‌ده الحاق اولنور :

— شو چوجق، اقرانه نسبتله پك ذکیدر.

— فلان، برقاج کونه قدر بروسه‌یه کیده‌جك ایمش.

— یوز صویی مقابلنده پاره ویرن، تاجردر.

§

(؟) اشارتی — انکاری اولسون ، اقراری اولسون —

جمل استفهامیه یه الحاق اولنور :

کوزلجه دوشون! دیکینسز کل وارمیدر؟

§

الٰهی! حضور عظمتکده خاضع بر بیچاره یم، بنی عذابکدن آزاد ایتمز میسك؟

§

(!) اشارتی ده اکثریا، تعجب وتأسف مقامنده قوللانیلیر.

تعجبه مثال :

سامری کیمدرکه ید بیضایه غلبه ایتسون !

تأسفه مثال :

کاشکی کوزم یوزیکی هیچ کورمیدی !

بعضاً ده منادایه لاحق اولور :

افندیلر! درسلرکزه چالیشکز !

§

کیمه دیدیکمز شو (« ») اشارت ده عباره آره سنده اکثریا کوزه چاربه سی مطلوب اولان کلمه لر ایله عباراتك ایکی طرفنه وضع اولنور. برر مثال :

لایق «سقمونیا» اولان کیمسه یه «بال طاتلیدر، شکر اعلادر.» دیمه.

«باقی قالان بوقبه ده برخوش صدا ایمش»

مصراع برجسته سی باقی مرحومکدر.

§

معترضه نامی ویریلن [( )] اشارتی اوللری یا کلش کلمه لر

ایله اعتراض اولنه‌بیله‌جك عباره‌لرك ایکی طرفنه قونديغی حالده شمدی اکثریا کیمه مقامنده قوللانیلیور . برده کیمه مقامنده بعضاً [ ] ﴿ ﴾ اشارتلری استعمال اولنور . بونلردن [ ] اشارتی اکثریا مثاللرك ، ﴿ ﴾ اشارتی‌ده سرنامه‌لرك ایکی طرفنه قونور.

بوکتابده اکثریا مثاللر ایله سرنامه‌لره مذکور اشارتلر وضع اولنمشدر .

§

تیره دینیلن (—) اشارت سؤال وجواب ابتداسنه وعباره آره‌سنده سوق اولنان جمله‌لرله قیود احترازیه‌نك ایکی طرفنه وضع اولنور . عباره‌دن جمله ، قیود احترازیه قالدیریله‌جق اولورسه معنی بوزلماز :

— هانکی مکتبه کیدیورسك ؟

— فاتح رشدیه‌سنه .

— نه اوقیورسك؟

— نحو عثمانی .

یولجی — خرسز قورقوسیله — کندی مالنی دوشونور. آرقه‌سی یاره‌لی مرکبه هیچ آجماز .

§

پراغراف دینیلن (§) اشارت ایله مثاللر ، فقره‌لر ، بندلر آیریلیر .

§

مساوی دیدیکمز شو (=) اشارت ده مفسر ایله مفسر منه آره‌سنه وضع اولنور :

ائمهٔ اربعه = ابو حنیفه ، شافعی ، ملك ابن انس ، احمد بن حنبلدر.

اژدر دم بریده = قویروغی کسلمش اژدر.

§

تمرین — عبارات آتیه‌ده‌کی اشارتلر تعیین اولنه‌جق:

(جناب حق ، چالشـقان قولنی هیچ بر زمان مأیوس براقماز. بدبخت اوکیمسه‌درکه تحصیل کمالی کری براقیرده اویون ایله اوقاتنی اماته ایدر ! ساکت ـ عجز ایله تعییب اولنسه ده ـ سـلامت بولور . متکلم ـ کوه‌زه‌لکله تعییب اولنمقـله برابر ـ

§

نادم اولور. « فیثاغورس »، تحصیل علم ایتمك ایسـتدیکی حالده متعلم کورنمکدن اوتانان بر اختیارك یوزینـه باقوب دیمش که : « ای اختیار ! عمر نکك آخرنده اولکنده اولدیغکدن افضل اولمغی ایستمزمیسك ؟ » خامه‌زن = اوزرنده قلم کسـه‌جك آلت، مقطع .)

§ .

تمرین — زیرده کی عباره‌لره لازم کلن اشـارتلر وضع اولنه‌جق :

(اوغلم نیچون سوز دیکلمیورسك جناب حق بیوریورکه بیلن بیلمین ایله مساوی اولورمی تفرجکاه سیر یری اونه ذکی چوجق بدریکه رعایت ایدر ایسه‌ك دنیاده‌ده آخرتده‌ده سعادت بولورسك)

— ختام —

LIBRARY
NOV 16 1977
UNIVERSITY OF TORONTO

PL
171
V38